

РУСИНИ

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXII, č. 1 / 2012

Проф. П. Р. МАґОЧІЙ:
*Пробужены Русины
з глубокого сна –
вірime, же навсе*
1. – 2. стор.

Доц. ПгДр. Андрій АНТОНЯК, к. н.:
*Далшы зборник духовной
поезії*

16. – 18. стор.

ПгДр. Ярослав ЦОРАНИЧ, ПгД.:
*Розвой грекокатолицької
церкви на Словакії по
році 1945 і сучасность (3.)*
20. – 24. стор.

Тарас КУЗЬЕ: Многостранный
ученый на многостранну
епоху: Павел Роберт Маґочій
3. – 8. стор.

Штудентка Пряшівской універзїты, 1. річника
магістерського штудійного програму русиньскый
язык і література в комбинації Петра Семанцєва
в Літературнім конкурзї Марії Мальцовской за рік
2011 за свою умелецьку прозу здобыла 3. місце.

• Молода Камючанка, яка, віримо, же при списованю жытелів в році 2011 на Словакії ся записала як Русинка з материнськым языком русинськым, а таксамо же зробили тыж далшы молоды люде.
Фотка: А. З.

Выдання того чісла Русина підпорили Катедра україністичных штудій Торонтської університи

По попередніх добродителях, які підпорили видання пару чісел *Народных новинок* і послідне чісло *Русина*, тепер ся нашла інституція, котра охотно фінанчно підпорили видання першого тогорічного чісла часопису *Русин* – є то Катедра україністичных штудій Торонтської університи. Щіро дякуєме за поміч і вірїме, же і в будучности наші добродителі зістануть нам вірны і допоможуть, кідь буде треба. Надїяме ся тыж, же за прикладом даной катедры підуть і далшы, главно окремы Русины, різны інституції і русиньскы організації зо США, Канады, але таксамо з нашої домовины. Допереду вшыткым уж тепер зо сердца дякуєме.

Наконець припоминаме, же хто хоче фінанчно підпорити видання далшых чісел *Русина*, може на банковый рахунок чісло 4012549760/7500 послати подля своїх можностей фінанчну частку, або зо загранича на рахунок ч.: IBAN: SK76 7500 0000 0040 1254 9760, BIC: CEKOSKBX, на адресу банкы: Československá obchodná banka, r.p.o. Prešov, Hlavná 96, 080 01 Prešov, Slovensko, респ. тыж банковый шек, адресований на *Rusín a Ľudové noviny*, обчаньске здружіня, яке выдавать споминаний часопис.

А. З., шефредактор

Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ, академік, президент Карпаторусиньского научного центра в США, честный председа Світового конгресу Русинів

Пробуджены Русины з глубокого сна – вірїме, же навсе

Недавны выслідкы зо списованя людей в році 2011 были про Русинів довгообчекованов приємнов новинов. Чісло особ, котры ся ідентіфіковали з карпаторусиньсков дідовизнов своїх предків, знова наростло як в категорії материньского языка, так і в категорії народности.

Кількість особ, котры ся приголосили к народности Русин:

	1991	2001	2011
Кількість	17 197	24 201	33 482
Наростаня в % в порівнаню з минулыма списованями		+ 40,4	+ 38,6

Кількість особ, котры означили свій материньскый язык русиньскый:

	1991	2001	2011
Кількість	49 009	54 907	55 469
Наростаня в % в порівнаню з минулыма списованями		+ 12,0	+ 1,0

Обсяг

• Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: *Пробуджены Русины з глубокого сна – вірїме, же навсе*

1. – 2. стор.

• Тарас КУЗЬ: *Многостранный ученый на многостранну эпоху*

3. – 8. стор.

• Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н.: *К проблематіці номінативных форм і деклінації дакотрых чужоязычных перевзятых субстантивів*

8. – 11. стор.

• ПгДр. Кветослава КОПОРОВА: *К дакотрым формам вживаня часослов в русиньскім языку*

11. – 14. стор.

• Мгр. Івана ДЖУНДОВА, ПгД.: *Не быти ослом*

14. – 15. стор.

• Доц. ПгДр. Андрій АНТОНЯК, к. н.: *Далшыи зборник духовной поезії*

16. – 18. стор.

• Др. Гайналка ФІРІШ, ПгД.: *Русински историйни шпиванки*

19. – 20. стор.

• ПгДр. Ярослав ЦОРАНИЧ, ПгД.: *Розвой Грекокаатолицькой церькви на Словакії по році 1945 і сучасность (3.)*

20. – 24. стор.

• Петра СЕМАНЦЄВА: *Мама (Урывок з прозы)*

24. стор.

В контексті 5,3 мільона зареєстрованих жителів Словенської республіки, в сучасності Русини суть четвертов найбільш народностей штату – позад Словаків, Мадярів і Ромів. Таксамо суть на четвертій позиції односно материнського языка. Найзагаднішим аспектом актуального списованя людей на Словакії є факт, же скоро 382 000 особ, (т. є. 7% жителів країны), не дало єднозначну одповідь на вопрос о своїй народности („nezistené“), а понад 405 200 особ (7,5%) таксамо не одповіло на вопрос материнського языка. Тоты ціфры суть значно высшы як в попередніх списованях з років 1991 і 2001. Може, даяке число з тых респондентів суть карпатыськы Русини подля походжіня і особы, котрых материнськым языком є русинськый, але найправдоподобнішим є то, же іде о жителів дрыгых частей Словакії, котры вирішили высловити свою неспокойность з актом списованя якраз таким способом – неґативныма „нешпеціфічныма“ одповідями на дакотры пункты анкеты.

Але чом число особ на Словакії, котры ся хотять ідентіфіковати із своїма карпаторусинськыма корінями, росте в послідніх двох десятках років? Єдным з высвітлінь може быти барз активна інформачна кампань, котру перед списованём розвинули поєдны русинськы організації. Окрім неоціненой роботи Русиньской оброды на челі з председом Владіміром Противняком, як і многих статей в русинських періодіках (*Info-Русин* і *Народны новинкы*), позітивно нас несподівала активіта окремых особ, наприклад, Інж. Яна Допіряка із Старой Любовні, котрый із властной ініціативы взяв ся росшырєвати дакілько десятков тісяч інформачных плаґатів, котры іншпировали карпатыськы Русинів „голосовати за себе“, одповідаючі на вопрос анкеты о народности. Барз активным був Координачный выбор про списованя людей, створений у Пряшові, членами котрого ся стали представителі дакількох русинських організацій. Окрем іншого, выбор зреалізовав добру ідею – розмістити в окресных містах поздовж трас выходной Словакії серію білбордів великих розмірів, котры зробив Роберт Віцо, і котры пропаґовали карпаторусинську ідентіту. Треба заґратуловати тым організаціям і особам, котры так продуктивно і жертвенно робили пару місяців перед списованём людей в році 2011!

Другым высвітлінём наростаня кількосты карпатыськы Русинів на Словакії суть выслідкы перманентной роботы з цілём підвишованя народной свідомости, котра ся реалізує од революції року 1989. За скоро двадцять років – а в дакотрых припадах з помочов ентузіастів карпаторусиньского руху зо Северной Америки – тоты активіты реалізовали такы інституції і організації, як Театер А. Духновіча, преса, сістема освіти (передовшыткым Інштітут ру-

синьского языка і културы Пряшівской універзіты), грекокатолицьке Общество св. Йоана Крестителя а в посліднім часі Музей русиньской културы у Пряшові і Клуб Русинів у Словенській республіці.

Ці тоты інституції і організації зробили свою роботу в максімалній мірі? Мусиме одповісти, же ні. Што їм треба іщі зробити? Одповідь – число 22, точніше 22 000. Кідь ся вернеме к высшеуведженій штатістіці, то русинськы діятелі можуть быти спокойны, же по двох списованях кількість жителів русиньской народности ся підвишыло наперед о высше 40%, потім скоро о 39%. Але є ту іщі інше – утаєне число, яке мож выраховати простым арифметичным рахунком: то є число особ, котры визначили русинський язык за свій материнський, але ідентіфіковали ся з інакшов як русиньсков народностей, найправдоподобніше словенсков. Ту таксамо видиме прогрес, бо розділ міджі числом респондентів, котры одповіли на вопрос народности і материнського языка неєднако, ся зменшыв з приближно 32 000 в роках 1991 (перше списованя) і 2001 (друге списованя) на скоро 22 000 в році 2011. То значить, є ту іщі все холем 22 000 особ, котры на Словенську говорять русинськым языком і „чекають“, жебы задекларовали свою праву народну ідентіту в далшій списованю в році 2021.

Якым способом ословити тых 22 000 особ і, окрем іншого, высвітлити їм розділ міджі концепціов обчанства (словеньского) і народности (русиньской)? Так як і переже, інформацію тым 22 000 особам мож передати лем через жертвенну роботу особ і організацій, подобных як тоты, котры сьме увели высше, але тыж новых, котры ся обявлять в далшій десятирочу. На далшій важный аспект того культурно-сполоченьского просвітительства – збівшіня числа основных і середніх школ з навчанём русиньского языка і културы, ся повинны концентровати вышыткы силы.

І послідній, но важный высновок выплынув з выслідків посліднёго списованя людей на Словакії. Подобно як іншы выходны Славяне, і карпатыськы Русини мають єден сполочный знак – легко ся надхнуть новым проєктом – а потім страчають ентузіазм і засплять часто на довгы десятироча. Якраз на тот знак указав наш народный будитель Александер Духновіч, кідь вызывав карпатыськы Русинів – **„оставте глубокий сонь“**. Скушености карпатыськы Русинів Словакії за послідніх двадцять років – выявлены в многих подіях, враховано выслідків списованя людей – суть прикладом про карпатыськы Русинів у другых країнах. **Карпатыськы Русини Словакії фактично зареаґовали на вызву А. Духновіча. Збудили ся, суть активны і оптімістично ся позерають до будучности.**

Тарас КУЗЕ, Торонтська універсіта

Многостранний ученый на многостранну епоху:

Павел Роберт Маґочій

Павел Роберт Маґочій, ведучий Катедры українських студій Торонтської універсіти останніх тридцять років є субектом троякого парадоксу в контексті українських студій на Западі („*The Scholar as Nation-Builder*“).

По перше, він є найпліднішим западним істориком, котрий ся занимає Українов. Як підкреслив западний історик Джон-Пол Гімка у звязи із святкованєм 20-річного юбілею заложія споминаной катедры: **„Выслідкы роботы малокотрого ученого з даной дісціпліны мож зрівнати з ёго успіхами.“** Ёго **„незвычайно продуктивна карьера“** – то широкий діапазон публікацій, написаных **„незвычайным, але незвычайно плодным штїлом“**. Гімка спомянув широко ацептованы роботы Маґочія, главно ёго бібліографічний перегляд работ присвяченых Галічі, історічний атлас України і выданий під ёго редакціов зборник работ о митрополитови Андрієви Шептицькім. К тому перегляду без будьякых похыбностей мож зараховати ёго **„Історію України“** – котра першыраз была опублікована в США і Канаді (1996), пізніше в українськїм перекладі в Києві (2007), а тепер рихтує **друге, доповнене аглоязычне выдання**, як і роботу **„Україна: ілюстрована історія“** (2007 і 2010).

По друге, Маґочій є многогранным ученым. Окрем того, же є вызначным западним бадателєм історії України, він таксамо є **вызначным западним бадателєм історії карпатьскых Русинів**. Никотрый іншый западний ученый, занимаючий ся історіов України, не може ся порівновати з Маґочіом што до кількості і якості публікацій о історії України. Українськый научный інштїтут Гарвардської універсіти, який мать три академічны катедры, єдну з них – історії України – уж двадцять років веде Роман Шпорлюк, все іщі не выдав свою роботу о історії України.

По третє, ёго часто критізовали іншы бадателї зо сфери українських студій на Западі, главно за ёго вклад до русиністичных студій. Наслідно ёго основный вклад до баданя української історії принижовали або і цалком ігнорували.

Україністичны студії на Западі екзістують у властній турні зо слоной кости, што очівісно є характерістичне про будьякы етнічны студії. Конфлікты навколо катедер етнічных студій звычайно суть якобы нормов: так навколо катедер полоністичных і гунґарістичных, а самособов тыж українських студій Торонтської універсіти. Сучасно, українська діаспора николи не была єднотнов у підпорі розвою українських студій. Представителї націоналістичного крыла української діаспори, котре все было найвеце організованим, николи не помагали зберати фінанції на розвою академічных інштїтуцій, а тыж николи їх не підпорували і не ходили на академічны акції.

Траґедія Катедры українських студій Торонтської універсіти наісто є в тім, же к тым скептікам, котры все екзістовали в рамках націоналістичного крыла української діаспори, придала ся широка коаліція їх опонентів. Неспокійность з веджінєм Торонтської універсіти зато, же на чело катедры не поставило „іх чоловіка“, привела к фактічному бойкоту Катедры українських студій. Тот бойкот не приніс хосен никому, а найменше – предмету українських студій, бо завинив, же катедра все діставала недостаток фінанцій. То фактічно сперало створіню академічного студійного програму, який звычайно мають універсітны катедры – а то ці аспірантських і бадательскых проєктів, ці выдаваню інформачных білтенів і часопісів, ці реалізації серії семінарів і конференцій.

Такым способом **Катедра українських студій фактічно є выступлїнем єдного герця – Маґочія, якому належить ціла сцена**. Кібы на ёго місцю був будькотрый другый ученый зо сфери українських студій (переважно не суть то барз плодны люде), могла бы то быти готова катастрофа. Але, нащастя, тото ся не стало. **Научна продукція Маґочія што до якості, іновачії і обсягу затїнила роботу іншых западных академічных центрів, які ся занимали українськов проблематиков, як і другых западных ученых з той дісціпліны**.

Маґочій не є типічным істориком, який цілы рокы сидить в архівах, схыляючы ся над заперошенима рукописами і овірюючы вірогодность дат, а потім, по многих роках, напише свою історічну роботу. Ёго плодна натура выходить за границі строгого академічного діятельства і приближує ся до сфери політичной науки; до сфери сполоченської (або, подля Гімкы, „научно-популярной“ ці докінця „публіцистичной“ роботы, котру видно з ёго інтервю (до часу ослав 20 років заложія катедры їх дав 25), писем до пресы і статей опублікованых в новинках, часопісах і брожурах. Як підкреслює Гімка, Маґочій **„не бадать історію, але бере активну участь в історічнім процесі. Іншыма словами, він хоснує своє знаня історії на то, жебы на ню впливає“** (Scardellato 9). Зато Маґочій заходить на територію політичных ученых і публіцистів. Автор той статі не видить ніч планого в тім, хоць академіци з „турні зо слоной кости“, самособов, зо мнов несогласны.

Бібліографія публікацій Маґочія од року 1964 до року 2000 – коли минуло 20 років од заложія Катедры українських студій – свідчить о ёго надмірнім вкладі до українськіи і науки вцілім. Тота бібліографія обсягує 23 книжок, 17 работ під ёго редакціов, 16 брожур, 3 каталогы бібліотечных колекцій, 48 частей книг, 65 статей в академічных часопісах, 256 статей в іншых выданнях, 31 енциклопедічных статей і 32 рецензій на іншы книжки.

Окрем того, заслуга Маґочія є нелем в обсягу і кількості його публікацій. Він наставив високи стандарды, яки выжадовали адекватну уровень якости. О тім свідчать многи позитивны реакції на його работы. Ёго научныма інтересами были: історія України, карпаськых Русинів і Центральной Европы вцілім, але тыж феномены націоналізму і народной ідентичности („*The Roots of Ukrainian Nationalism*“). Притім ёго приступ к штудію історії до значной міры позначили його погляды на націоналізм і проблеми ідентичности.

Приступ Маґочія к баданю історії України все іщі не був оцінений як треба, хоць він фактично зробив революцію в тім, як ей мож бадати. Він выходив радше зо сполоченьского (обчаньского), а не з етнічного розумія українського народа, причім ся коцентровав на народы України, а не на український народ. Такой приступ значно поміг україністіці, він змодернізовав дісціпліну історію України і привів ей до суладу зо сполоченьсков концепціов народів, яка домінує в западній історіографії.

Маґочіова „*Історія України*“ (1996, 2010) є єднов з трёх монографій о історії України, опублікованых на Западі од того часу, як Україна ся стала незалежнов. Интересно, же вшыткы были написаны авторами, котры жыють у Канаді. Роботы Ореста Субтельного „*Історія України*“ („*Ukraine. A History*“) і Сергія Єкельчыка „Україна: народження сучасної нації“ („*Ukraine: Birth of Modern Nation*“) ся коцентрують на етнічных Українців і таким способом продовжують традиції української історіографії, в центрі якої стоїть історія українського народу. Друге, росшырене видання Маґочіовой „*Історії України*“ (2010), котра перший раз увіділа світло світа в році 1996, збогатила ёго іновачный, чисто западний приступ к баданю української історії, додавши новы деталы о етнічных ґрупах, котры сторочами жыли в сучасных границях України, такых як кримскы Татары. **Якраз регіонална пестрость і етнічний плуралізм суть основов „мультикультурного“ приступу Маґочія к баданю історії, який мав vznikнути уж давно і котрый доволує інтеґровати дісціпліну історію України до общо приятой територіальной парадігмы, в рамках котрой роблять западны учены.**

Вплив опублікованых на Западі работ о історії України не є лімітований лем на западний світ. „*Історія України*“ Субтельного была перший раз переложена і опублікована в українськым і російськым языку на зачатку 90-ых років ХХ ст.; од того часу было надрукованых много доповнюючіх накладів – на Україні їх кількість выскочила скоро на міліон екземплярів. Маґочіове українськоязычне видання „*Історія України*“ было перший раз опубліковане на Україні аж в році 2007; в тім часі тота книга мусила конкуrovати роботам дакількох домашніх істориків. Зато Маґочіова „*Історія України*“, на розділ од Субтельного, котрый не мав конкурентів міджі українськыма істориками, кідь ёго монографія была перший раз опублікована в році 1991, буде мусити конкуrovати на торгу подобным товарам. Зарівно українскы читателі теперь можуть порівновати приступы Субтельного і Маґочія к історії України. **Маґочіова работа, бесспорно, зробить силный інтелектуальный вплив на читателя.**

Робота Субтельного, яка вышла в єднім томі, ся ста-

ла першов за 50 років, котра была переглядом історії України до сучасного періоду. Концептуально была подобна як найстаршы работы о історії України, главно книга Дмитра Дорошенка „*Огляд української історіографії*“ і найвызначнішого українського історика Михайла Грушевского „*Історія України-Руси*“. Вшыткы три спомянуты книжки суть присвячены історії українського народу, значить етнічных Українців, котры жыли на території, яка од року 1992 ся стала самостатнов Українов. Зарівно, Росіяне, Поляци, кримскы Татары і Жыды, котры, бесспорно, грали важну роль в історії України, в них мали выділенийй неслідный простор. **На розділ од авторів тых работ, Маґочій бере до увагы вшыткы народности, яки жыли на території України, і події, котры ся там одбывали. Притримуючі ся той парадігмы, він хоснує западний історіографічний приступ, який бере до увагы вшыткы події, яки ся одбывали з людьми, яки жыли в країні, і створёвали народы України.**

Таким способом основа Маґочіовой іновачной методології є цалком інакша, як приступ ёго попередників. Інтеґруючі українську історіографію до западной научной парадігмы, він ся операть на розумія обчаньского народа, яке, очівісно, выкликує у російській історіографії веце страху як традичний етнічний приступ, який хосновали історіци од Грушевского по Субтельного. Окреме Маґочіова історія є шпеціалным вкладом до актуальной діскузії на тему – котры території творять „Росію“ і наслідно – хто то суть „Росіяне“. **Ці не варта в такім припаді жебы українскы націоналісты – і в рамках України, і мімо нёй – переоцінили свою позицію к Маґочіови, беручі до увагы ёго значный вклад до розумія „історії України“ як такой, яка асоціує нам територію в границях здобытых внаслідку незалежности?**

Маґочіовы работы як бадателя націоналізму выкликують іщі векшы спору. Тот аспект ёго карьеры дотыкаться і ёго научной работы, і отвореной підпоры карпаськых Русинів. Баданю феномену націоналізму Маґочій присвятив свою програмову статю „*Українське національне відродження: нова аналітична парадигма*“. Тот парадігма підкреслює вызначну роль інтелектуалів (такых як він сам) при формованю етнічных ґруп („*The Ukrainian National: A New Analytical Framework*“). Выслідкы, яки Маґочій досяг в процесі баданя націоналізму, несподівують: факт, же ся веце не інтересовав тов темов, є великов стратов про научный світ. В році 2007 Маґочій перший раз завітав до інштитуції в регіоні центральной і выходной Европы і Евразії, яка ся займає націоналізмом і проблемом ідентичностей – Асоціацию баданя народностей (АБН). Притім **Маґочіовы статі о Мадярах на Закарпатю і Лемко-Русиньскій републіці з років 1918 – 1920** уж были опублікованы в кварталнім часописі асоціації „*Nationalities Papers*“, де пізніше був опублікований тыж ёго реферат з конференції присвяченій ёго роботі, яку організовав президент АБН Домінік Арель.

Маґочіова участь в карпаторусиньскых ділах была обектом критики з боку нелем представителів української діаспору, але і ёго колеґів-ученых. Фактом є, же барз тяжко становити, де мож зробити лінію „обективности“ міджі незаінтересованым научным діятельством і пря-

мым вмішоваєм до політики і процесу народотворіння. У сфері політичної науки такы особы як я, часто называють „націоналістами“ – просто за зданливу приналежность ку конкретній етнічній групі (притім моє походжіня є україньско-італьске і єм обчаном Великой Брітанії). Ці в такім припадї Маґочій як сполоченьскый діятель тыж є націоналістом? Кідь гей, то яким – україньскым, русиньскым, ці обидвома сучасно? Михайло Грушевскый, старшыня україньской історіографії, комбіновав научну роботу з політичнов, але было то перед сто роками, в іншій історічній епосї, кідь Україна не была незалежnym штатом. **Маґочія обвинёвали з того, же він підтримовав возроджіня Русинів**, але він то категорічно поперав, аргументуючі, же він лем реаґовав на розвой карпатських Русинів, але не ініціював го.

Маґочій поміг заложыти Карпаторусиньскый научный центр у США в році 1978 і дотеперь він є ёго президентом. Він тыж реґуларно бере участь у Світовім конгресї Русинів, котрого засіданя ся одбывають кажды два роки, а **од року 2005 є на ёго челї (позн. ред. – од року 2009 як честный председа). Ёго научны работы і сполоченьска анґажованость дали карпатськым Русинам чутя істоты в самых себе, а тыж забезпечили їх брожурами і ґраматіками, мапами і історічныма роботами. Выданя двох книг о історії Русинів підпорила влада Словакії, хоць коло того выбухнув шкандал, внаслідку якого єдна з книжок (позн. ред. – *Русины на Словеньску*) была заказана.** Іронічно, же ся то стало в посткомуністічній, „демократічній“ Словакії. Першу книжку о історії в році 1994 за підпоры і фінанцованя Міністерства школства Словеньской републікы выдало обчанське здружіня Русиньска оброда. Но за пару місяців по выданю книжки, на зачатку року 1995, словацька влада на челї з націонално-популістічным лідром Владіміром Мечяром сконфішковавала вшыткы екземпляры з выдавательства і пожадала список вшыткых, хто тоту книжку дістав. Стало ся так внаслідку „аналізы“ Інштитуту історії Словацькой академії наук (позн. ред. – *Historický ústav SAV*), котрый, говорить ся, же критіковав факт, як Маґочій у своїй роботї высвітлив штатну аліанцію Словакії з націстічным Німецьком почас другой світовой войны і зреалізовану нёв депортацію Жыдів до концентрачного табота Авшвіц, але претензії были тыж к історічній мапі, опублікованій в книзі, на котрій територія потенціального русиньского штату барз заходила до „словацькой“ території. По штирех роках протестів Русиньской оброды, в році 1999, скофішкованы книжки были назад вернуты выдавателёви. Стало ся так тісно по наступї прозападной коалічній влады на челї з Мікулашом Дзуріндом і внаслідку демократізаčných змін в СР в році 1998 року. Судьба другой, веце общого характеру Маґочіовой книги (позн. ред. – *Národ znakadiaľ: ilustrovaná história karpatských Rusínov*, 2007), была успішна. Была выдана вдяка шпеціалній фінанчній підпорї віце-премера СР і председы Рады влады СР про народностны меншыны і людськы права Душана Чапловича, а наслідно была росшырёвана з підпоров влады. **Маґочій тыж брав активну участь у реалізаціі трех языковых конгресів (1992, 1999 і 2007), цілём котрых было з русиньских діалектів створити самостатный літературый язык,**

який бы ся не класіфіковав як діалект україньского языка.

Выходны Славяне, яки жыють в Карпатах, можуть собі выберати міджі русиньсков, україньсков і російсков народнов ідентічностёв. **Маґочій выбрав собі русиньску ідентічность**, але сучасно обвинёвав марґінальны проросійскы кругы за їх агресівну антиукраїньску позицію (главно, у своїм *отворенім писмі з року 2008*). **Він тыж не підпоровав русиньскый політичний сепаратізм, котрый нігда не мав шыроку підпору на Закарпатю.** Зарівно западны учены іщі нерідко змішовавали окрему регіоналну ідентічность і права меншын з грозбов сепаратізма, і зато класіфіковали Закарпатя, таксамо як і Крим, як грозбу про територіалну цілость України. То є важна хыба, бо сепаратізм на Україні мать свої проявы лем на Крими.

Маґочій підпорує вирішіня русиньского вопросу путёв вступу України до Европской унії і діштанцує ся ведно з лібералныма Русинами од радикального проросійского крыла Русинів. Почас президентських волеб в році 2010 обіцяня кандідата Віктора Януковича ґарантовати шыршы права народностным меншынам і ёго неґація україньского націоналізму Віктора Ющенка, самособов, могли выкликати сімпатію у Маґочія. Окрем того, в таборах Ющенка і Юлії Тимошенко суть націоналісты, котры мають радикальны антирусиньскы погляды. Сучасно, президентованя Януковича давать Україні меншы надії інтеґровати ся до Европской унії, о чім свідчїть серьёзна критіка огрожїня демокрації на Україні, высловлена уж восени року 2010. Тимошенко мать найліпшы контакты з представителями ЕУ вдяка членству партії „Батьківщина“, на челї котрой стоїть, у правоцентристічній Европській народній партії (ЕНП) – найвекшій групі Европского парламенту. У септембрі 2010 ЕНП выдала барз критічну резолюцію о огрожїню україньской демокрації.

Маґочій уж оддавна ся інтересує о етнічны группы Северной Америки і народны меншыны в Европі і брав активну участь у написаню і зоставліню мап про *Гарвардську енциклопедію америцьких етнічных груп* (1980). Він був автором думкы і главным редактором монументальной *Енциклопедії народів Канады* (1999), яка має 1400 сторінок. Тот проект був реалізованный почас в 90-ых роках ХХ. ст., коли стояв на челї Мультикультурного общества Онтарія, котре діставало фінанції од провінції Онтаріо.

Маґочій підпорує такый образ Европы, в яким реґіоны домінують над державами. Ёго погляды на тот проблем першыраз были презентованы у французькым языку в році 1990 в Ніцці, потім были публікованы в різних языках в Европі і Северній Америці (*„The End of the Nation-State? The Revolution of 1989 and the future of Europe“*). Таким способом, подля Маґочія возроджіня Русинів не є унікальным феноменом про Европу. Наopak, оно корешпондує з общов тенденціов 90-ых років ХХ. ст., кідь колапс комунізму в централній і выходній Европі збіг ся з процесами децентралізаціі в традиčných штатах-народах ЕУ. Народностны меншыны, такы як Бретонці і Корзічане у Франції або карпатськы Русини на Словакії, выужыли новы політичны условія на возроджіня властных ідентічностей, яки перед тым скрывали гомогенны

народы-штаты. Зато возроджіння русиньской ідентичности, подля Маґочія, є інтеґралнов частёв процесу возроджіння меншын у цілій Европі, враховано України. Кідь Україна хоче, жебы ей акцептовали як „европску“ державу, котра дотримує права людей і права меншын, **влада в Києві бы мала узнати Русинів як самостатну народность**. Тота тема докінця была настолена в отворенім писмі сенатора Джона Меккейна президентови Ющенкови, а наслідно почас стрічі зо Саров Палін, котра претендовала на функцію віце-президента, почас навщівы українського президента в Організації споєных народів у септембрі року 2008.

Наднародна основа ЕУ все мала підпору в регіональних ґрупах і народностных меншынах, таких як Шкоты, Каталонці і Русины, бо они віділи в них протывагу доцентровым тенденціям традичных держав-народів. Українськы націонал-демократы, якы традично суть найстабільнішыма прихыленцями европской інтеґрації, дотеперь собі не усвідомили то, же ЕУ уж лем своєв екзистенціов розмывають сувереніту штатів-народів. Маґочій вітать такий выслідок европской інтеґрації, а українськы націонал-демократы – ні.

Едным із проблемів теорії Маґочія, який збачив британсько-німецький антрополоґ Кріс Ганн, є ёго гіпотеза, же вшыткы выходны Славяне, котры жыють на Підкарпатю, суть досправды Русины, якых насилно ідентифікують як „Українців“ (Hann). Тоты западны учены, котры ся занимали баданём даного регіону, вцілім суть згодні з тверджінём Маґочія, означуючі вшыткых містных жытелів Русинами або называючі тот регіон „мультикультурным“. До 20. стороча Лемків, Бойків і Гуцулів у Галічі і на Закарпатю называли Русинами, а Лемкы і Бойкы тыж себе называли Руснаками. За советьской еры вшыткы тоты ґрупы, а тыж Козаків, Пінчуків, Поліщуків і Литвинів, класіфіковали як українськы етноґрафічны ґрупы а їх говоры называли „українськыма діалектама“.

Подля советьского списованя людей з 1989 року, 78,4% жытелів Закарпатя ідентифіковали ся як Українці, што приближно корешпондовало з даным процентом в рамках цілой України. Подля выслідків цілоукраїнського списованя жытелів, в році 2001 їх кількість наросла на 80,5 %. Таким способом офіціалны факты указують на то, же почас 90-ых років ХХ. ст. на Закарпатю проходило українське, а не русинське возроджіння – то значить, одпорують тверджіням Маґочія. Але будьякы выголошіня о українськім народнім возроджіню можуть быти вывернуты тым, же при списованю людей в році 2001 люде не мали к діспозіції можность одповісти, же суть Русины – може зо страху, же дакотры жытелі Закарпатя змінять свою ідентичность з Українців на Русинів (поз.: Kuzio, *“Rusyns in Ukraine: Sorting Out Fact from Fiction”*).

Про тых, што ся займають списованём жытелів, є проблемом, же многы не відять тоту потребу, котру підкреслюють інтелектуалы (враховано Маґочія), політіци, представителі мімовладных організації і народотворителі, а то, жебы ясно дефіновати – ці суть ту Українці, Русины або Русины-Українці. Почас списованя людей в році 2001 жытелі Закарпатя могли ся ідентифіковати *сучасно* і як Українці, і як Русины. Іншым способом як визначіти свою ідентичность про жытелів Закарпатя было бы ідентифіковати ся Українцями подля народнос-

ти і обчанства, а сучасно Русинами подля регіональных признаков. Народна ідентичность є у перманентнім ставі трансформації а главно то ся тыкать пригранічных теріторій, таких як Закарпатя. Містны жытелі мають шырокий вибір і можуть ся ідентифіковати подля обчанства (Українцями) або етнічных знаків (Українцями, Русинами, Русинами-Українцями.) Зарівно, іщі є едно жрідло непорозумінь, а то єднаке значіння термінів „обчанство“ і „народность“ на Западї; западны іміґрачны анкеты мають рядок „народность“, під чім ся розумить „обчанство“.

Ситуація на Закарпатю помалы ся мінить, хоць є прискороз істотов твердити, ці дана тенденція принесє наростаня самостатной русиньской ідентичности, ці посиління регіональной українсько-русиньской ідентичности, або (найскоріше) споїня обидвох. 7. марца 2007 Закарпатська областна рада голосовала за офіціалне узнання Русинів як автохтонной народности регіону, а то значить, же далше списованя (позн. ред.: в році 2013) уж може мати варіант одповіді „Русин“. Із 90 членів рады за дане рішіня голосовало 71 посланців, двоє были проти а двоє ся стримали голосованя. Тото рішіня было прияте вдяка тогдышнєму председови секретаріату президента Віктора Балоґы, котрый сам ся народив у місті Мукачово Закарпатської області. В тім є іщі єдна іронія, на яку не реаґовали українськы націоналісты, котры жыють на Україні і за ёй границями: **Русины были узнаны як окрема народность не за часів „русофільского“ президента Леоніда Кучмы, але почас президентованя „іх“ націонал-демократа Віктора Ющенка (2005 – 2010)**. Почас того періоду Служба безпечности України (СБУ) боєвала зо сепаратізмом на Донбасі, на Кримі і проти проросійского радикального крыла Русинів на Закарпатю (*Kuzio, „SBU Stops Separatism in Its Tracks“*, *„Yanukovych’s Election Opens up Crimean Separatist Threat“*). Послідні крокы СБУ Маґочій як председа Світової рады Русинів одсудив.

Теперь Маґочій мать велику можность поужыти свої научны роботы о українській і русиньській народній ідентичности і народнім возроджіню, інтеґровавши закарпатський регіон до дісціплін політичної науки і штудій націоналізму. Хоць уж настав час, тото іщі не было зроблено (*Národ znikadial: ilustrovaná história karpatských Rusínov*). Але, як і іншы народотворителі, Маґочій не мусить собі порадити з тов задачов.

Але вернийме ся к вопросу – хто то суть Русины. Як увів Ганн, „термін *Лемко* треба аналізувати як часть проблему. Він ся не зродив природным способом із середини ґрупы, котру означують таков назвов, але місто того ся став пробов дати до порядку і визначіти границі на континуум культурной варіації“ (с. 195). Ганн твердить, же **Маґочій поважує Лемків не за окрему народность, але за „ часть народа карпатських Русинів, векша часть котрого жыє на Україні“, але тыж на Словакії, в Румунії і Сербії**. Але на основі чого мы можеме твердити, же Лемкы суть або окремов, пятав, выходославянськов ґрупов, або частёв русиньского народа (подля Маґочія), або частёв українського народа (подля українських націоналістів і наслідників традичної парадіґмы)? Акція „Вісла“, почас якої была зроблена етнічна чістка выходных Славян з юговыходу Польщі, могла українізовати Лемків, а повойнова советьска окупація могла українізовати векшыну жытелів

того регіону (што Маґочій зазначив у своїй гарвардській монографії). В останньому рядку Маґочіової монографії (*The Shaping of a National Identity*, 275) суть такі слова: „Хоць будькотра з трьох народностей [російська, українська, русинська] могла ся уяти, внаслідку шпеціфічної културы регіону і впливу політичної реалности, лем українська ідентичность ся указала животаспособнов.“

Притім vznikають два вопросы. По перше, ці досправды таке заобходжня комуністичной Польщі з Лемками недобровольно привело к їх українізації? По друге, ці підтримовала політика СССР на западній Україні процес народотворіння – таксамо як ёго політика на выходній Україні го ніщіла?

По році 1945 советська політика народотворіння на Закарпатю вела к зміні ідентіфікації выходных Славян з Русинів на Українців. По роспадї СССР в році 1991 дакотры з тых закарпатьских „Українців“ назад ся зачали ідентіфіковати як Русины. Але окліцены факты, котры суть к діспозіції, указують на то, же лем невелика частка выходных Славян на Закарпатю зачала ся звати Русинами, холем доднесь. Рішіня Закарпатьской областной рады із 7. марца 2007 узнати Русинів за окрему народность може фундаментально змінити выслідкы політики народотворіння Советського союзу на Закарпатю, але може мати і барз лімітований вплив. Робити заключіння з того, правдоподобно, іщі скоро. У своїм баданю списованя жытелів на Україні, написанім перед приятєм высше спомянутого рішіня областной рады, Арель высловлює гіпотезу, же по десятирочах українського народотворіння на Закарпатю тяжко мож чекати визначне підвышованя кількості людей, які ся будуть ідентіфіковати як Русины. Хто буде мати правду: Арель ці Маґочій? Тот вопрос зістає барз інетересным предметом баданя.

В *Енциклопедії історії і културы Русинів* (2002, 2005), сполуредатором котрой був Маґочій, термін „Русин“ ся вживать на означіння многих выходославянських народів, котры жыють в Карпатах. Тот проблем видно і в інших роботах Маґочія о Русинах. Тых, котрых переже звали Русинами, Рутенами, карпатьскама Українцями, карпатьскыма Росіянами і Лемками, він часто поважує за підгрупы Русинів. То мож порівнати з тенденціов называти Русинів єднов з многих етнічных підгруп Українців. Мапы в *Енциклопедії історії і културы Русинів* указують на то, якобы шыткы выходны Славяне, які жыють в карпатьскім регіоні – до котрого належить українське Закарпатя, юговыходна Польща і северовыходна Словакія – суть Русинами. Наприклад, на мапі з назвов *Карпатьска Русь, 2000* є фаребно визначена карпаторусинська територія з року 1920 (с. 186). Але тота історична епоха є сперед советської українізації Закарпатя по році 1945 і етнічной чісткы Лемків в році 1947 у Польщі, а тоты два процессы, може, мали незвратный вплив на їх українізацію. Зато мапа, на котрій є вказаный став з року 1920, барз мало говорить о народній ідентичности Закарпатців скоро сто років по тім.

Такы важны тверджіння не мож презентувати без выслідків конкретных бадань, анкет обчанів і списованя жытелів. Без того точно дефіновати народну приналежность (Українці, Росіяне, Русины-Українці) жытелів Закарпатя не мож. Выслідкы офіціального і неофіціального списо-

ваня жытелів з року 2001 свідчать о тім, же лем барз мала часть выходных Славян, котры жыють на Закарпатю, назвала ся Русинами. **Подля офіціального списованя людей в році 2001 на Закарпатю жыло 10 200 Русинів, 672 Лемків і 131 Бойків (Народностне зложіння). Тоты цісла ся приближують к выслідкам двох неофіціальных списовань: 6 004 і 22 000 – 28 000 особ.** Тоты списованя реалізовали містны русиньскы організації, єднов із котрых був Сейм підкарпатьских Русинів, який зазначив кількість коло 6 000 людей. **Также, выходячі з фактів списованя жытелів з року 2001, лем 0,67 – 3,11% выходных Славян на Закарпатю ідентіфіковали ся як Русины.**

Зарівно, русиністичны штудії дотеперь іщі не были загорнуты до общого комплексу політичної науки. Попри тім, же на Торонтській універзіті Маґочій мать споєну фуқцію історіка і політичного науковця, він нігда не поважовав ся за політичного науковця. Сучасно, він, бесспорно, розумить яке важне діло є діскутовати о русиньскім вопросі в рамках політичної науки. Щербина в Маґочіовых актуальных баданях Закарпатя счаси завинена абсенціов фактів з анкет і списованя жытелів. Нияка западна академічна робота, опублікована од часу єствованя незалежной України, не бадала Закарпатя з выужытєм такых фактів. У североамерицькій політичній науці выужытя чіселных фактів є базов при баданю орьєнтацій, почутків і поглядів жытелів. У своїх роботах о українській народній ідентичности і регіоналізмі западны учены часто хоснують факты із соціологічных анкет і бадань української тематікы. Сучасно, знамы і ацептованы українськы соціологічны організації, такы як Київський міжнародный інштут соціології (КМІС), Центер економічных і політичных бадань Разумкова, Центер „Соціс“ і Фонд „Демократічны ініціативы“, дотеперь не мали можность зробиць баданя народной ідентичности жытелів Закарпатя ці Русинів.

К тій абсенції фактів припомогло і обще ігнорованя проблемы Закарпатя і Русинів на Україні в політичній науці. В часі, коли баданя регіоналізму на Україні є на Западї дость росшырене, звычайно ся концентрує на протиставліню Львова і Донецька, міджі котрыма ся находить Киев. Іщі єдным популярным предметом баданя є Крим, який значить сепаратістичну грозбу про Україну, бо є єдиным українськым регіоном, в якім жыє етнічна російська векшына. Але дотеперь западны баданя українського регіоналізму ігноровали Закарпатя. Можеме ся надіяти, же то буде пріорітов будучого научного діятельства Маґочія.

Многостранный ученый Павел Роберт Маґочій є сучасно найвызначнішым западным бадателём історії України і найвызначнішым западным бадателём Русинів. Як увів Олександр Мотиль на сімпозіумі, український аспект ёго научной работы може послужыти „іншым“ при їх баданю Русинів. Або, може, одповідь значно простіша: а то, же **Маґочій належить до невеликой группы нештандартных ученых, які мають талант на менежованя просктів у сферах реалізації научных бадань, педагогічної і общественной работы, і суть способны выужыти го сучасно в двох сферах научного інтересу – в данім припадї, україністичных і русиністичных штудій.**

І в нашім особнім жывоті, і в нашім научнім діятельстві

мы вшыткы приходиме к высновку, же не мать змысел снажити ся сугласити зо вшыткым, што говорять і думаюты нашы приятелї, колеґове і партнеры, окреме кідь ся то тыкаты вызначного ученого. Чом же потім дакотры з нас ся снажать зробити того титанічне діло односно Маґочія?

Література

Arel, Dominique. „The Census as a Plebiscite: Interpreting ‘Nationality’ and ‘Language’ in the 2001 Ukrainian Census.“ *Post-Soviet Affairs* 18.3 (2002): с. 213-49.

Doroshenko, Dmytro. *A Survey of Ukrainian History*. Winnipeg: Humeniuk Publication Foundation, 1975...

Hann, Christopher M. „Peripheral Populations and the Dilemmas of Multiculturalism: The Lemkos and the Lazi Revisited.“ *Carpatho-Rusyns and Their Neighbours. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi*. Едіторы Bogdan Horbal, Patricia A Krafcik, and Elaine Rusinko. Fairfax, VA: Eastern Christian Publications, 2006, с. 185-202.

Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups. Cambridge, MA: Harvard UP, 1980.

Hrushevsky, Michael. *A History of Ukraine*. New Haven, CT: Yale UP, 1980.

Kuzio, Taras. „Rusyns in Ukraine: Sorting Out Fact from Fiction.“ *Canadian Review of Studies in Nationalism* 32.1-2 (2005): 1-15.

_____. „SBU Stops Separatism in Its Tracks.“ *Eurasia Daily Monitor* 12. 12. 2008.

_____. „Yanukovych’s Election Opens up Crimean Separatist Threat.“ *Eurasia Daily Monitor* 2. 3. 2010.

Magocsi, Paul Robert. *A History of Ukraine*. Toronto: U of Toronto P, 1996, 2010.

_____. ed. *Encyclopedia of Canada’s Peoples*. Toronto: U of Toronto P, 1999.

_____. *Історія України*, Київ: Критика, 2007.

_____. *Národ znikadial’: ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov: Rusín a Ludové noviny, 2007.

_____. *The End of the Nation-State? The Revolution of 1989 and the Future of Europe*. Kingston, Ontario: Kashtan, 1994.

_____. *The Roots of Ukrainian Nationalism: Galicia as Ukrainian Piedmont*. Toronto: U of Toronto P, 2002, с. 38-54.

_____. „The Scholar as Nation-BUILDER, or as Advisor and Advocate: Remarks.“ Delivered for the Special Panel ‘Paul Robert Magocsi on the Scholar as Nation-BUILDER’ at the ASN 2007 World Convention, Columbia U. *Nationality Papers* 36.5 (2008): с. 881-92.

_____. *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus’, 1848-1948*. Cambridge, MA: Harvard UP, 1978.

_____. „The Ukrainian National Revival: A New Analytical Framework.“ *Canadian Review of Studies on Nationalism* 16.1-2 (1989): с. 45-62.

_____. *Ukraine: An Illustrated History*. Toronto: U of Toronto P, 2007.

_____. *Ukraine: An Illustrated History*. Toronto: U of Toronto P, 2010.

_____. „Українське національне відродження. Нова аналітична структура.“ *Український історичний журнал* 15.3 (1991): с. 97-107.

Magocsi, Paul Robert, and Pop, Ivan, едіторы. *The Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto: U of Toronto P, 2002, 2005.

Національний склад населення та його ознаки: статистичний бюлетень. Ужгород: Державний комітет статистики/Закарпатське обласне управління, 2003.

Rusyn Renaissance Society. *Русины на Словенську/Rusini na Slovensku*.. Пряшов: Русинська оброда, 1994.

Scardellato, Gabriele. *Paul Robert Magocsi: A Bibliography 1964-2000*. Toronto: Chair of Ukrainian Studies, 2000.

Subtelny, Orest. *Ukraine. A History*. Toronto: U of Toronto P, 1988, 1994, 2001, 2009.

Yakelchuk, Serhiy. *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. New York: Oxford UP, 2007.

Доц. ПгДр. Василь ЯБУР, к. н., Кошці

К проблематіці номінативных форм і деклінації дакотрых чужоязычных перевзятых субстантивів

О правописі чужоязычных ці перевзятых невластных слов і властных мен маеме в правилах русиньского правопису цілу капітолу (Правила з р. 1984, с. 27 – 30; Правила з р. 2005, с. 26 – 29), але о принципях їх заділення к єднотливим граматичным родам субстантивів (мужскому, женскому і середньому) і о проблематіці їх деклінації або незмінности ниякы правила ці принципы не суть спомянуты ани в капітолі формотворіння правил правопису (ці в першых або других), ани в учебниках русиньского языка, котры дотеперь у нас по кодифікації были написаны. На рішіння того проблему (або той проблемы?) сьме якось призабыли, і зато в русиньских текстах ушыткых жанрів ці

штїлів находиме шыроку плеяду форм чужіх слов. З єдного боку то суть формы близкы формам словацького і чеського языків, т. є. языків западославянських, а другого боку близкы формам українського і російського языків, т. є. языків восточнославянських. Є то проблематика дость обшырна і што до категорії роду, і што до склонёваня ці несклонёваня тых субстантивів, котру не мож обсягнути до вшыткых подрбноостей в єднім выступліню на конференції, зато і попрубуеме ілюстровати лем на дакількох выбранных прикладах ці группах слов.

Як приводить проф. А. В. Ісаченко (с. 169), во вшыткых славянських языках суть групи субстантивів (невластных і властных) перевзятых з інших языків,

з котрых многы зістають незмінными, але многы ся змінюють з орьєнтацію на тенденцію приспособліня їх змін домашній деклінаційній системі. Про русиньский язык нашого словацького варіанту ту настає проблем (або проблема?) в тім, же восточнославянськы языки омного веце таких субстантивів зохабляють незмінными, а западославянськы языки (конкретно і словацькый язык) векшыну з тых субстантивів склонює. А мы жыєме в словацькім оточіню, што має і на тот проблем великий вплив. А то саме (як увидиме пізніше) має вплив і на проблем категорії рода.

Вернийме ся назад к проблематіці склонёваня і укажме сі того, што сьме высше спомянули, на немногих кон-

кретных прикладах груп слов:

Не маємо проблеми з тым, же не будеме змінювати субстантывы на -у, -ю типу: *марабу, какаду, кенгуру, інтервю, меню* і т. п., але і властны мена типу: *Перу, Мартіну, Яну, Петру* і т. д. Лем же в далшій групі слов уж проблемы настають, бо тота група слов у восточнославянських языках (конкретно в російскім) є незмінна, але в словацькім языку є тенденція їх склонювати. Говориме о перевзятых словах на -і, -е типу: *кулі, муфті, денді, грізли, поні, Верді, Ганді, Россіні, Шкултеті, Магочі, Кочі, Медічі, Чарлі, Гері, Банді, абе, Гете, Данте, дуче, Грабе, Пупе, Прістлі, Гакслі* і т. п. Каждый з нас, што жыєме в Словакії, знає, же в словацькім языку тоты субстантывы мужского роду ся склонюють: *kuli, kuliho, kulimu; grizli, grizliho, grizlimu; Verdi, -ho, -mu; abe, -ho -mu; Goethe -ho, -mu; Kočí -ho, -mu; Hrabě -ho, -mu* (хоць в чеськім языку – *Hraběte*) і т. д.

Як накладати з тьма словами в русиньскім языку? Змінювати їх – незмінювати? Приставме ся при призивіску *Магочі*, котре ся в русиньскых текстах, главно в публіцистичнім штїлі, споминать дуже часто і нікому не треба близше высвітлювати чом. З якими вселякими формами того призивіска сьме ся уж стрїтили, то ся може ани вирахувати не дасть, напр. в ген. – *Магочія, Магочіго, Магоча* а може і інших; в датіві – *Магочіови, -ёви, Магочіму, Магочови* а може і ін. Тото вшытко є резултат того, же не маємо нормов установлене, ці ся такы слова в русиньскім языку мають склонювати і як, або зїстають незмінными. Знаєме сі представити, же бы хтось написав або повів: *опера Вердія, лекція проф. Кочія, роман Гетея* і т. п.? Чудую ся професорови Магочі, же іщі не протестовав за таке перекручованя свого призивіска. Найліпше мі звучить, кідь чую од многих людей із Підкарпатя, як красно звучить їх споїня: *од професора Магочі, професорови Магочі* і т. д. Думам сі, же тот способ незмінюваня такых субстантыв бы ся мав стати нормов і у нас. Также в даній групі слов бы сьме ся мали приклонити к восточнославянськым языкам.

Інше бы было, кібы тото призивіско было закінчене йотом типу: *Ревай, Матулай, Калай, Пангаргай* і т. п. Тогды бы сьме го без проблемів могли приклонити к другій деклінації типу *край* а лем тогды бы справными формами

были: *Магочія, Магочіови, о Магочіови, з Магочіом*.

Іншый тіп приклонїня ся к нормам западославянських языків суть субстантывы на -о типу: *метро, кіно, кіло, депо, дінамо, какао, Гюро, Русо* і т. п., котры ся в нашім языку (так як і в словацькім) склонюють без даяких тяжкостей. То значить, же опроти російскому языку ся у нас тыж склонюють як українськы, так і нашы призивіска на -о типу: *Шевченко, Франко, Шафранко* і т. п. Міджі нашим і українськым языком ту є розділ лем в тім, же в українськім языку женьскы призивіска такого типу зїстають незмінными а в нашім языку подля прикладу словацького к ним звичайно придаєме -ова (як і к нашим домашнім женьськым призивіскам). Ту бы-м але рекомєндовав задумати ся над тым, ці бы сьме у українських і російських призивіск не мали радше решпектовати їх норму, напр.: *Тамара Бузенко, Тамары Бузенко, Тамарі Бузенко* і т. п. і включіти їх до наших норм в такій формі, включно незмінности і остатніх женьських призивіск на согласный типу: *Іріна Затовканюк, Вера Малевич* і т. д. В ниякім припадї к тому але не приспособлювати нашы женьскы призивіска, што хочу указати на прикладї моєї теты: в Стаціні, в Празї, в Старинї, в Колонїці і в Гуменнім – всягды была *Анця Ябурова*, лем в публікації о ній мого чествованого колегы і на фолклорнім фестивалї на ей почесть з ній зробили *Анцю Ябур*. То не лем в Стаціні, але і в остатніх русиньських селах звучить неприродно, як неприродно звучить наше -ова, придаване женьськым призивіскам тых языків, де оно абсентує.

А тепер ся кус подробнїше заставме при категорії роду. Кідь з того погляду позераме на славянськы языки, так в рамках основного словарного фонду міджі нима скоро нїт розділів, але в зложїню (в групі) перевзятых слов можемо позоровати значны розділы в задїлїню тых слов к єдному з граматичных родів. Тоты розділы ся в лінгвістичній літературі высвітлюють тым, же єдны языки ся при становлїню рода перевзятых слов орьєнтують на граматичный род орігінала, заховають го, причім му (тому перевзятому слову) додають граматичны указателї свого языка. А. В. Ісаченко то в споминаній публікації документує напр. перевзятём до сло-

вацького языка слова *die Semmel* з німецького языка в подобі *žemla*, т. зн. заховав ся ту род языка істочника, але придав ся словацькому слову тіпичный указатель граматичного женьского роду – флексія -а. Кідь ся але тото слово ужьє в русиньскім языку (*жемлик* або *землик*), такой видиме, же было переберане на основі іншого прїнціпу, т. є. вонкашнєго формального признаку перевзятото слова, закінчіня основы на твердый согласный – зато є в нашім языку мужского роду. А іщі к тому му був приданый суфікс -ик, тіпичный указатель чогось малого (*столік, куфрік, стромік* і т. д.).

Іншый приклад другого способу перебераня – формально-граматичный: французське слово *la classe (klas)* є женьского роду, але перевзятє до російского языка має значіння мужского роду, бо є формально закінченый на твердый согласный, што одповідать подобным російськым словам мужского роду. До нашого языка было але перевзятє тото слово на основі родового прїнціпу языка орігінала в подобі – *класа (перша класа, друга класа* і т. д.), т. зн., же у нас є женьского роду а має приданый і формальный граматичный признак того роду.

Тым не хочю твердити, же сьме тоты вшыткы слова переберали прямо, не через даякый філтер інших языків, лем єм хотїв підтвердити, як фунгують два главны прїнціпы розходжїня міджі родами перевзятых слов.

У нас є тота проблематика іщі комплікованїша нелем тым, же сьме не мали донедавна кодїфіковану подобу літературного языка, але і тым, же сьме переберали чужді слова як через філтер западославянських языків (словацького, чеського, польского) і восточнославянських языків (українського і російского), што ся одбивать на формах перевзятых слов. Зато, же і наш язык є восточнославянськый, чекало бы ся, же бы сьме мали преферувати форми фунгованя чуждїх слов в тых языках, але жыєме в оточїню западославянських, што ся одбило і одбивать і на формах хоснованя перевзятых слов. Окрем того є знаме, же російський язык переберав переважно французськы слова, або з інших языків тзв. „европеїзмы“ через французський філтер. Наспак, языковы „европеїзмы“ до словацького языка переходили переважно через німецькый філтер. Зато, наприклад є

розділ в роді таких слов як: *адрес, метод* – *adresa, metoda* і под., або *банк, майонез* – *banka, majonéza* і т. д. Зато і у нас – *адреса, банка, майонеза* (переважать словацький філтер).

Укажемо собі на пару групах слов (котры мож найти і в лінгвістичній літературі), де суть між переизятама словами родовы розділы в російскім і словацькім языках, а де сьме ся зачленили мы нашыма еквівалентами в наших словниках, без теоретичного підкладу:

1. Субстантывы на *-ém*:

– в словацькім языку мужскый род: *systém, emblém, problém* і т. п.;

– в російскім языку женьскый род: *система, эмблема, проблема* і т. п.;

– в нашім языку: *система, эмблема* – женьскый род, але *проблем* – мужскый род (чом – не знаеме высвітлити, бо не є нігде становлене – што треба преферувати, який принцип).

2. Субстантывы на *-óza*:

– в словацькім языку женьскый род: *diagnóza, hypnóza, skleróza, tuberkulóza* і т. п.;

– в російскім языку мужскый род: *диагноз, гипноз, склероз, туберкулез* і т. п.;

– в нашім языку сьме ся ту цалком приклонили к словенчині – правдоподобно з практичных причін. Але так як мы, мають підкарпатці, хоць в українскім языку є – *склероз, туберкулез*.

3. Субстантывы на *-za, -sa, в російскім языку – -zis, -cuc*:

– в словацькім языку женьскый род: *báza, téza, kríza, skepsa* і т. д.;

– в російскім языку: *базис, тезис, кризис, скепсис* і т. п.

Словенчина ту заховала женьскый род грецького оригінала, російскый язык заховує грецьке закінчя *-zis, -cuc*, зато подля фонетичного признаку зачленює тоты субстантывы к мужському роду.

Мы сьме ся в данім припаді цалком приклонили к словенчині – але не знаме чом? Підкарпатці тиж мають: *база, криза*, – хоць в українскім языку є: *базис, але – криза*.

4. Найеце нас заінтересовали з практичных причін субстантывы творены помочов латинських флексій *-um, -ium*:

– в словацькім языку суть середнього роду: *minimum, maximum, fórum, plénum, prezídium, vákuum* і т. д.;

– в російскім. языку суть мужского

роду: *плenum, президиум, вакуум* і т. д.

В нашім языку в тій групі то маємо дость пестре, напр.: *мінімум, форум* – середнього роду – як в словацькім языку; *максимум, плenum, вакуум* – мужского роду – як в російскім языку, а *prezídium* маємо уведжене у формі – *презідія* – женьского роду – як в українскім языку.

На тых прикладах наглядно видно, як в тій области треба завести порядок.

В російскім языку ту о роді рішать формалный признак, бо в номінативі єднотного числа суть тоты слова закінчены на твердый согласный, зато суть мужского роду, але потім ай при склонёваню ся флексії придають к формі номінатива (*на форумe, в плenume, от президиума* і т. д.).

В словацькім языку ся заховує род латинського оригінала а падовы флексії ся припоюють к латинській основі (*plén -a*), або як ся говорить в академічній морфології словацького языка „*sa koncové -um pri skloňovaní odsúva*“ (MSJ, s. 127): *prezídium – prezídia, fórum – fóra* і т. д.

В нашім языку таку нееднотность, як при становліню рода тых субстантивів, позоруємо і при їх деклінації: попри формі *мінімума*, хоснуємо і *мініма*, попри формі *на форумі* находиме і форму *на форі* і т. п. (то мі приходить кус смішне – як форма од слова *fór – жарт*).

В многих припадах латинська флексія *-um, -ium* ся в російскім языку тиж не заховує, але тогды ся трактує як субстантив мужского роду на *-ей, -ий*, лем же словацький язык і чеський язык заховує все форму і род оригінала, т. є. середній род: *liceum – лицей, múzeum – музей, kritérium – критерий, sanatórium – санаторий, krematórium – крематорий, rádium – радий, alumínium – алюминий, bárrium – барий, kálium – калий* і многы далшы.

В нашім языку ся в тій групі слов нащастя дость принципіально притримуюме восточнославянської інтерпретації, хоць спочатку і ту ся часто высловлєвало і писало: *санаторіум, критеріум* і т. п. Лем не розумлю, чом при слові *крематорій* є уведжений середній род!

Є іщі далша група слов на *-um, -ium*, де словацькым і чеськым субстантивам середнього роду відповідають в російскім языку субстантывы женьского роду на *-a, -ия*, напр.:

– в словацькім языку: *publikum, vízum, gymnázium, auditórium, ambulatórium*, де колись належало і слово *dátum* (теперь уж мужского роду) і т. п.;

– в російскім языку їм відповідають: *дата, публика, виза, гимназия, аудитория, амбулатория* і т. д.

В русинськім языку з уведжених прикладів слово *datum* є в такій самій подобі і зачленюємо го к мужському роду (як в словацькім языку), остатні слова уводиме в восточнославянській подобі, ай кідь слово *vízum – виза* нам в словнику хыбує.

5. Словацькым субстантивам женьского роду на *-ta, -ita* відповідають в російскім языку субстантывы на *-tem, -um* мужского роду, напр.:

– в словацькім языку: *fakulta, univerzita, imunita, neutralita, autorita, suverenita* і т. п.;

– в російскім языку: *факультет, университет, иммунитет, нейтралитет, авторитет, суверенитет* і т. д.

В данім припаді про род в словенчині був ісходным языком прямо латинський (*facultas, universitas*), зато суть женьского роду. Ісходным про російскый язык був німецький язык (*die Fakultät, die Universität, die Autorität*). Непозераючи на факт, же в німчині суть тоты субстантывы женьского роду, до російского языка были прияты як субстантывы мужского роду на основі свого закінчя (твердый согласный на кінці основы).

В нашім языку в тій групі слов сьме субстантывы *факулта, універзіта, авторіта* переважали із словенчини (не знаю чом), *авторімі* сьме про істоту придали і другу форму мужского роду – *авторітем*, а остатні указаны субстантывы в нашім словнику цалком хыбують, также іщі не знаме, к якому роду їх треба зачленити.

6. Група субстантивів із суфіксом *-až* (з французького *-age*) суть в словенчині женьского роду, напр.:

garáž, sabotáž, inštruktáž, metráž, pejsáž, etáž, ekipáž, vernisáž, bagáž і т. п. В російскім языку суть зачленены к мужському роду, напр.: *гараж, саботаж, инструкторж, метраж, пейзаж, этаж, экипаж, вернисаж, багаж* і т. д. До російского языка суть переважно мужского роду, але до словацького языка перешли через німецький філтер, де дістали подобу женьского роду.

В нашім языку знову род тых субстантивів даного типу, котры найдеме в словнику, був фактично завислий од погляду автора, о чім свідчать приклади: *пейзаж, гараж, саботаж, вернісаж, метраж* суть зачленены к мужському роду, але субстантиви *інструктаж, плаж* к женьському роду, а такы слова як *етаж, екіпаж, багаж* в словнику не маеме.

Зачленіня ку категорії роду перевзятых субстантивів той групи знову свідчить о тім, же проблематику роду чуждих перевзятых слов треба чім скоріше рішати становлїнем даких критеріїв подобных тым, якы фунгують в інших славянських языках. Бо од становлїня граматичного роду перевзятото субстантива буде залежати становлїня ёго номінативной форми і цілою ёго парадігмы.

Таких груп перевзятых слов екзистуе омного веце як є уведжене в нашім выступлїню. Їх повніше перечіслїня і з рекомендаціов зачленїня к єднотливим формам граматичного роду, а тыж з пропозиціов становлїня їх парадігм хочеме представити на діскусію на найблизше засіданя языковой комісії.

ЛІТЕРАТУРА

Morfología slovenského jazyka. Red. Jozef Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966.

ORAVEC, J., BAJZÍKOVÁ, E., FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia.* Bratislava: SPN, 1984.

Русская грамматика. Т. I. Ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Изд. „Наука“, 1980.

Грамматика современного русского литературного языка. Ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Изд. „Наука“, 1970.

Современный русский язык. Ред. В. А. Белошапкова. Москва: Изд. „Высшая школа“, 1981.

ИСАЧЕНКО, А. В.: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология I.* Bratislava: Vyd. SAV, 1965.

ЯБУР, В., ПАНЬКО, Ю.: *Правила русиньского правопису.* Пряшів: Русиньска оброда, 1994.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Сучасный русиньский списовный язык.* Пряшів: ПУ ІРЯК, 2008.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Русиньский*

язык про 1. – 4. класу середніх школ. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007.

Орфографічний словник русиньского языка. Ред. Ю. Панько. Пряшів: Русиньска оброда, 1994.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А., КОПОРОВА, К.: *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка (Правописный і граматічний словник).* Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007.

КЕРЧА, І.: *Словник русиньско-руський. Т. I, II.* Ужгород: ПоліПрінт, 2007.

KOLLÁR, D., DOROTJAKOVÁ, V., FILKUSOVÁ, M., VASILIEVOVÁ, E.: *Slovensko-ruský slovník.* Bratislava – Moskva: Vyd. SPN a Vyd. „Ruský jazyk“, 1976.

Словарь иностранных слов. Ред. И. В. Лехин и Ф. Н. Петров. Москва: Изд. иностранных словарей, 1949.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M., MANÍKOVÁ, Z.: *Slovník cudzích slov.* Bratislava: SPN, 1979.

Русско-украинский словарь. Ред. М. Я. Калинович. Киев: Из. Академии наук Украинской ССР, 1956.

ЛАТТА, В.: *Атлас українських говорів Східної Словаччини.* Братіслава – Пряшів: СПВ, 1991.

Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Ред. І. К. Білодід. Київ: Вид. „Наукова думка“, 1953.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзїты

К дакотрым формам вжываня часослов в русиньскім языку

Часослово в русиньскім языку є частів речї, котра є значно комплікована што до творїня правилной формы, але і односно правилного вжываня даной формы в контексті. Кодіфікаторы русиньского списовного языка мали нележку задачу. Окрем того, же мусили зробити штандартну категорїзацію часослов, подобно як то є в других славянських языках, прїтримуючі ся моделу выходных славянських языків, таксамо мусили акцептовати шпеціфічности русиньских діалектів, котры ся находять на граніці двох языковых ареалів – выходного і западного, акцептуючі прїтім архаїчний характер многих ёго форм (доднесь у вжывателїв на даній терїторії фреквентованых, докїнця часто у векшій мірі, як їх новішы еквіваленты), котры было треба закомпоновати до русиньского списовного языка. В нашім рефератї попрубуєме вышпеціфіковати дакотры не цалком єднозначны про вжывателїв русиньского списовного языка формы часослов і їх правилне хоснованя в розлічных контекстах, вкажеме і на дуалны формы часослов, бо старшы варїанты тых часослов вжывателї русиньского списовного языка не все знають. Приклады будеме черпать з богатой літературной творчости Марїї Мальцовской – єдною з першых русиньских писателєк на

Словакії, котра зачала писати свої творы кодїфікованов подобов русиньского языка. Ёй *Манна і оскоми́на* (1994) і *Прїповідкова лучка* (1995) были властно першыма творами русиньского красного писменства, котры ведно з кодїфікачными приручниками положили основы русиньского списовного языка на Словакії. Мали сьме тоту честь быти участниками зроду таких літературных творів Марїї Мальцовской, як *Русиньскы арабескы, Під русиньским небом, Зелена фатаморґана...* Їх авторка была дуже щастна, же ся дожыла можности писати своїм родным языком і была то єдна з ей немногих малых радостей, котры ся в животї чоловіка спорадічно обявляють може і зато, жебы нам помагали дале жыти, пасовати ся з каждоденными проблемами.

Вернийме ся але к проблематїці часослов. З обціх інформацій ся можеме дізнати, же часословны формы ділиме з двоякого аспекту: а) подля граматичного значїня (фінітны і інфінітны), б) подля зложїня (просты – сїнететїчны, зложены – аналітїчны). В центрї нашого інтересу буде першый аспект ділїня, а то дакотры формы фінітны (формы выражаючі ґраматїчны категорїї способу і часу) і дакотры з інфінітных форм (выражаючі секундар-

ны функції часослова, котры суть ідентичны з примарныма функціями остатніх основных частей речі – субстантивами, ад'єктивами, адвербіями.¹ Часослова, котры сьме сі vybrали, суть шпеціфічны з дакільких аспектів:

1. Дакотры тым, же в кодифікованій подобі русиньского языка мож їх вживати в двояких формах без того, жебы ся змінив контекст бодай лем в найменшім одтінку змыслу.

2. Многы з часослов сьме vybrали зато, же при творіню дакотрых їх форм вживателі кодифікованой подобы языка роблять найчастіше хыбы, ці то уж під впливом виходословацьких діалектів, або творять форми аналогічно з подобныма формами часослов.

3. Вкажеме на форми часослов, котры суть одлишны од форм українського списовного языка як найблизшого з виходной ґрупы славянських языків к русиньскому языку.

4. Вкажеме на часослова, котрых інфінітны форми суть еднакы (суть омонімами), но їх фінітны форми ся мінять в завіслости од семантикы слова.

5. Вкажеме на дакотры інтересны про русиньский язык алтернації при творіню часопридавників, в котрых вживателі языка звикнуть робити хыбы.

Першов з нами анализованых ґруп є ґрупа часослов зо суфіксом (респ., подля В. Ябура з припонков) **-ну-**, котра подля класифікації патрить до другой класы часослов. Суть то часослова типу *копнути, махнути, обернути, вернути, двигнути, минути, счезнути, помякнути, звикнути...* В тых часословах ся найчастіше стрічає з неістотов або з ваганём при творіню форм минулого часу, в дакотрых припадах і при творіню імперативу.

Кідь ся попозераме на словотворну будову даних часослов, можеме їх розділити до двох основных ґруп:

а) тоты, в котрых **-н(у)-** є частёв основы слова, напр. *погнути ся, гнути, підогнути, зогнути, минути ся, одсунути, обернути, вернути...*;

б) часослова, в котрых **-ну-** є суфіксом: *счезнути, махнути, глухнути, хавкнути, стукнути, кывнути, пискнути, свиснути, клёпнути, дуркнути, торгнати, джмурькнути, усміхнути ся, спустнути, оддыхнути сі, одпочінути сі...* Послідне з уведжених часослов мож вживати в двох формах: *одпочінути і одпочіти* (*Русиньска лексіка*, с. 172), причім є нам ясне, же перша форма є подобна з формов виходословацьких діалектів (*одошчипис*).

На тых двох ґрупах можеме збачити, же обидві означують завершений вид. На основі того діліня часослов подля виду бы сьме могли вытворити правило односно творіня од них минулого часу, а то: минулый час од часослов другой класы твориме так, же припонку **-ну-** в женьскім і середнім роді выпускаєме (без огляду на факт, ці она належить до основы слова, або є суфіксом), напр.: *луснути – лусло* (*Віділо ся, же ёго черево уж-уж лусне. – „Русиньскы арабескы“*); *спустнути* (*Хыжа вже спустла. – „Русиньскы арабескы“*); *счезнути* (*Ілька счезла за дверями... – „Зелена фатаморґана“*); *махнути* (*Махла на нёго, чекаючі, же ся верне... – „Русиньскы арабескы“*); *звикнути/привикнути* (*За тоты рокы сі уж привикла... – „Русиньскы арабескы“*); *стиснути* (*Стисла в руках покустове горнятко. – „Русиньскы арабескы“*). В послідніх двох припадах норма толерує двоякы форми

минулого часу в мужскім роді, то значить *стис/стиснув, звик, привик/звикнув, привикнув*,² придали бы сьме ку тій ґрупі і часослово *счезнути* (*счез і счезнув*). Якраз в тых припадах роблять вживателі кодифікованой подобы русиньского языка найвеце хыб, котры vznikають під впливом виходословацьких діалектів (*звикнула, махнула, выроснула, счезнула...*, што не корешпонує з нормов русиньского языка). Наспак, при часослові *одпочіти* (*одпочінути*) суть толерованы і при творіню минулого часу дві форми – *одпочіла і одпочінула* праві зато, же і інфінітів, як сьме высше увели, має дві форми (з припонков *-ну-* і без нёй).

Кідь бы сьме порівнали ситуацію з часословами того типу в українськім списовнім языку, мож сконштатовати, же русиньский язык має припонку *-ну-* в бівшій фреквенції, главно при девербативных дериватах, утворених за помочи префіксів, напр.: *прібігнути, одбігнути, выбігнути, добігнути* (пор. укр.: *прібігти, одбігти, выбігти, добігти*), *притягнути, одтягнути, вытягнути, затягнути* (укр.: *притягти, відтягти, затягти*), што корешпонує з формами у виходословацьких діалектах, причім русиньский язык не фіксує в никотрім із своїх діалектів форму, яка є в українськім языку. Але русиньский язык має мімо форм завершеного виду і форми часослов незавершеного виду, в котрых платить то саме правило (выпадованя припонки *-ну-* в минулім часі женьского роду). Кідь сьме собі дакотры з тых часослов выписали, можеме їм дати общу характерістіку – **інхоативны**, то значить такы, котры означують переход з одного ставу до другого, напр.: *бліднути, мокнути, мерзнути, кыснути, зіркнути, усміхнути ся, выкрикнути, стиснути, схуднути, схнути (сохнути)*, причім в посліднім припаді при творіню минулого часу, на розділ од українського языка, выпадує вокал *-о-*, респ. настає ёго алтернація з нуловым звуком: *схнути – схнув, схла, схло* (*В роті ей высхло... – Дівчата, – з нічого ніч выкрикла Таня. Меря цалком схудла. В тоту зиму страшню мерзло. – „Русиньскы арабескы“; Вода в поточініці уж давно высхла. – „Приповідкова лучка“*). В тых часословах але вживателі русиньского языка хыбы не роблять, бо такы форми ся хоснують і в околитых славянських языках (словацькім і українськім).

Нашли сьме але пару часослов, котры ся вымыкають з общого правила, котре платить про часослова завершеного виду, як і про інхоативны часослова, або про часослова, в котрых *-ну-* є частёв коріня слова. В тых часословах припонка *-ну-* при творіню женьского і середнёго роду минулого часу не выпадує. Не є їх аж так много, парадоксно, дакотры вживателі русиньского списовного языка (під впливом свого діалекту) і в тых часословах выпускають дану припонку. Таким є часослово *вернути*, од котрого минулый час буде: *вернув, вернула, вернула* (*Была рада, же ся ку нёму вернула. – „Русиньскы арабескы“*), або і часослова *одсунути – одсунула, обернути – обернула ся* (*Ташку одсунула набік і змучена сіла на лавку. – „Приповідкова лучка“; Обернула ся і повіла выривнаним голосом: Тот жупан сі куплю. – „Русиньскы арабескы“*). Вживателі з области лемківських діалектів і в

1 Василь ЯБУР рядить ку інфінітним формам часослов: інфінітivy, трансгресивы (часоприсловники), партіціпії пасивны і активны, теперішні і минулы, і часословный назывник (вербалный субстантив).

2 Позерай ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005, с. 76.

тім часослові припонку *-ну-* при творінню форми минулого часу женьського роду випускають – **вернути – верла**, што не корешпондує з нормов русиньського списовного языка (*Она мі не верла ніч з того, што єм їй пожычила*). Суть і дакотры другы припады, в котрых припонка *-ну-* при творінню минулого часу женьського і середнього роду не выпадає, но ту треба мерьковати на контекст, то значить, на семантику часослова, напр. минулый час часослов **розвити і розвинутти** в споїно із назывниками *ружа* і *діскузія* буде вызерати тыж двояко: **розвила ся ружа**, але **розвинула ся діскузія**. Таким вынятком є і часослово **горнути, розгорнути – горнула, розгорнула**, в котрім, подобно як в часослові **вернути**, припонка *-ну-* при творінню минулого часу женьського роду не выпадає. (*Розгорнула листя, жебы набрати до долони воды*. – „Русиньскы арабескы“). Далшыма часословами, котры бы сьме могли зарядити к выняткам, суть часослова **минути ся, гнути** од котрых і минулый час женьського і середнього роду буде: **минула ся, минуло ся, гнула ся, гнуло ся** (*Ніч не є таке, абы ся не минуло. Ани ся не гнула з місця*. – „Русиньскы арабескы“). В тім припадї але вживателї языка не роблять звичайно хыбы, лем при выберї часослова і під впливом словацького языка творять минулый час од часослова **погнути ся** (*rohnutí sa – pohla sa*): **Ани са перохла з місця**. – **Ани са не погла з місця**, – што є тыж справно, подля нормы. Уж менше хоснують другу форму **гнути ся – гнула ся**.

Интересныма суть утворены новы часослова од корїня **-гну-** де припонка *-ну-* тыж выпадає: **підогнути сукню – підогла сукню, выгнути ся – выгла ся (му), загнути направо – загла направо, двигнути очі – двигла очі** (*Ілька двигла очі і застовпіла...* – „Зелена фатаморґана“), **ростягнути руки – ростягла руки** (*Марька Варголєва ростягла руки*. – „Русиньскы арабескы“). Подобно ся справує і часослово **спустнути – спустла** (*Хыжа вже спустла*. – „Русиньскы арабескы“). І в тых припадах роблять дакотры вживателї хыбы під впливом выходословацьких діалектів (*spustnula, vihnulla, dvihnulla...*).

З припонков *-ну-* то але не є аж таке просте, як бы ся на перший погляд відїло. Нашли сьме і часослово, котре тоту припонку не має ани в єднім з видів (завершенім і незавершенім), но она ся обявлять в утвореных часопридавниках: **рости – выроснутый, зароснутый, прироснутый** (*Думала сі, же кідь ся ту верне, найде стары незароснуты пішники, студники повны ледовой воды, недотулену природу...* – „Русиньскы арабескы“). Интересне є, же при подобных часословах (заряджених до той самої – до першой ґрупи, із закінчїнем основы на согласный), уж словорворїня фунґує цалком інакше: **пасты – выпашеный, плести – выплетеный, бости – поботый, скубсти – выскубеный, мести – выметеный, красти, власти – украджений, впаджений**, де, як видно, настають розлічны історичны алтернації. Вопросом про нас є, ці будеме поважовати і надале за кодифіковану форму **рости**, або, як то є в дакотрых западных русиньських діалектах – **роснути** (з припонков *-ну-*), або будеме толеровати обидві? І в тім припадї видно вплив двох языкових ареалів (укр. *рости*, але *виросчений*, но в значіно – „выпестованый“⁴³).

3 ПОПЕЛЬ, І.: *Українсько-словацький словник*. Bratislava: SPN, 1960, с. 52, тыж ЖОВТЮБРЮХ, М. А.: *Українська літературна вимова і наголос*. Київ: Наукова думка, 1973, с. 86.

Часослова з епентетичным *-л-*

Вставне *-л-* є характернов рисою русиньських діалектів і є історичным явом, зато го будеме решпектовати і в часословах, або дакотрых їх формах. Суть то часослова типу: **давити – давлю, любити – люблю, славити – славлю** (так є і в українськїм языку)... Менше знамы суть але формы часослов, де є епентетичне *-л-* уж в інфїнітиві, напр.: **забавляти, одлупляти, прославляти, приліпляти, выхабляти, заступляти** (не *забавяти, оправяти...*). Многы з тых часослов мають і дуалны формы незавершеного виду, котры суть єднак фреквентованы і мають цалком тожну семантику, напр.: **выставляти і выставлєвати, приліпляти і приліплєвати, зачіщати і зачіщовати, высловляти і высловлєвати, выхабляти і выхаблєвати...** Суть і часослова, в котрых маєме лем другу форму, із вставным *-л-*, напр.: **выховлєвати, выбавлєвати** (*Дїтину треба одмала выховлєвати і вести ку порядку. Вшытко треба повыбавлєвати на урядї*).

Часослова *копати* і *кوباتи*

Интересныма суть розлічны формы часослов подля семантики, в котрых тыж дакотры вживателї языка роблять хыбы в їх правилнім ужываню. Такыма суть часослова **копати** і **кوباتи**. Каждє з них має інакшы формы презента. Перше з них – **копати** (з мотыков) – **я коплю, ты коплеш, він копле, мы коплеме, вы коплете, они коплять**, напроти того друге – **кوباتи** (з ногів) – **я копам, ты копаш, він копаш, мы копаєме, вы копаєте, они копають**. Также не можеме творити речїня типу: *Цїлый день копають в загородї*, але правилно має быти: *Цїлый день коплять в загородї*. Або не *Дїтвак копле до лопты*, але *Дїтвак копаш до лопты*. Словацькый язык таку розлишность не має (*корет, кореš, коре*), а українськый язык семантику слов розлишує помочов акценту (*копáю – копаю, копáеш – копаєш, копáе – копає...*).

Часослова *купати* і *купити*

Даколи у вживателїв кодифікованой подобы русиньського языка vznikать проблем при двох часословах – **купати** і **купити**, котрых правилны формы главно молода ґенерація уж не знать правилно творити, бо суть позначены впливом словацького языка і діалектів. Также презентна форма на роздїл од попереднїх двох часослов ту буде єднака: **я ся куплю – я сі куплю**, хоць є нам ясне, же в першїм припадї іде о незавершений, а в другім о завершений вид (*Тот жулан сі куплю*. – „Русиньскы арабескы“; *Подь, Сватьку, до ваны, най тя выкуплю*. – „Зелена фатаморґана“). Дакотры вживателї, главно із западного русиньського діалектного ареалу (Бардеєв, Свідник, Стара Любовня...) під впливом словацького языка презентны формы того часослова творять несправно: **я ся купам** (слов. *kúpet sa*). І тота форма з вставным *-л-* є призначна лем про русиньський язык, українськый таку форму не має (порівнай: *купатися – купаюся*).

Часопридавники **выпаджений** (од часослова **выпасты**, слов. *vypadnúť*) і **выпашеный** (од часослова **выпасты**, слов. *vypást'*)

Два інтересны што до формотворіня часопридавники, в котрых роблять вживателі языка найчастіше хыбы. Їх творіня є в русиньскім языку шпеціфічне, одлишне од українського списовного языка, як і од словацького языка. Першы з них: **выпадженый** (*Дітину нашли выпаджену з облака на ходнику./ Dieťa našli vypadnuté z okna na chodníku.*). Вживателі маюць тенденцію творити неправилну форму – **выпаденый**. Подобна сітуація настає і при творіню часопридавника **выпашеный** (*vyrasený*), де тыж евідентно під впливом словацького языка вживателі часто творять форму – **выпасеный**. Ту можеме дати до позорности подобны часослова, в котрых настає така іста алтернація: **выкосити** (*vykosit'*) – **выкошеный** (*vykosený*), **выкусити** (*vykusnúť*) – **выкушений** (*vykusnutý*). Треба але конштатовати, же консонант -с- при творіню дакотрых часопридавників зістає, то значить, не має алтернанта, напр.: **покусати** – **покусаный**, **пописати** – **пописаный**, **выссати** – **выссатый**...

ЛИТЕРАТУРА

ЛАТТА, В.: *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. Братислава – Пряшів, 1991.

Мґр. Івана Джундова, ПгД., Інштiтут русістiкы, україністiкы і славістiкы Пряшiвской універзіты

Не быти ослом

(Миколай Ксеняк: *Углы погляду*. Пряшiв: Академія русиньской культуры в Словенській републиці, 2011.)

Трапив ся Осел, глядає способы, як ся дефінітiвно позбыти наражок на розум, уникнути проклятым по-смішкам, двозначным натякам.

Аналізовав, зосереджено роздумовав і... нашов рішіня.

– Уж то мам! – Одстягаю ся до козму на недавно обявену плану, бо там нихто не буде ани хыровати, же я – Осел. (**Результат**, с. 72)

Куртшы і довшы прозы Миколая Ксеняка, котры ся ведно обявили в публікації *Углы погляду* (2011) патрять к текстам помагаючим будовати русиньске народне самоусвідомліня. Повідкы і курты описы фрагментів зо жывота ся справила кінчать поінтов з народно-возродным замірянём. Їх цілём є пробудити у читателя русиньске самоусвідомліня. Книжочка *Углы погляду* є розділена до двох тематичных частей: **Закрикнутий** і **Патіна добы**. Уж самы назвы наповідають, што ся в текстах скривать. Есеї, нариси, уважованя М. Ксеняка апелують на

читателя, критізують псевдорусинів, респ. Русинів, котры не жыють актiвно, або ся ганьблять за свою народну ідентіту. Выстижнов є, наприклад, метафора корчмового патріота, то значить, чоловіка, котрый теоретічно о Русинах вшытко знає і слідує їх актiвiты, дома бісiдує по русиньскы, але мiджі Нерусинами уж не познать свое коріня, приспособлює ся середі, забывають на материньскый язык. Почуткы ганьбы за русинчину і русиньске коріня мiджі людми ся в обмінёваній подобі обявлюють і в прозі **Телефонованя**, в котрій поучать дiвка старшу матiрь о тiм, як має телефоновати, але высвітлёваня технiкы телефонованя ся змінить на догваряня матери, чом не має говорити на мiджі людми по русиньскы. Мудра мати не бере до увагы дiвчины рады і поучованя нараз змінить орьентацію: з поучуючой ся ставать поучована і заганьбена. Курте повіданя о телефонованю мать в порівнаню з попереднім корчмовым

ПАНЬКЕВИЧ, І.: *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. З приложенням 5 діалектологічних мал. Частина I. Звучня і морфологія*. Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze. Praha: Orbis, 1938.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: II. Літературный язык. Пряшiвска Русь. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Сучасный русиньский списовный язык*. Пряшiв: ПУ ІРЯК, 2009.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Русиньский язык про 1. класу середніх школ із навчанём русиньского языка*. Пряшiв: Русиньска оброда, 2002.

ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Русиньский язык про 1. – 4. класы середніх школ з навчалным языком русиньским і з навчанём русиньского языка*. Пряшiв: Русин і Народны новинкы, 2007.

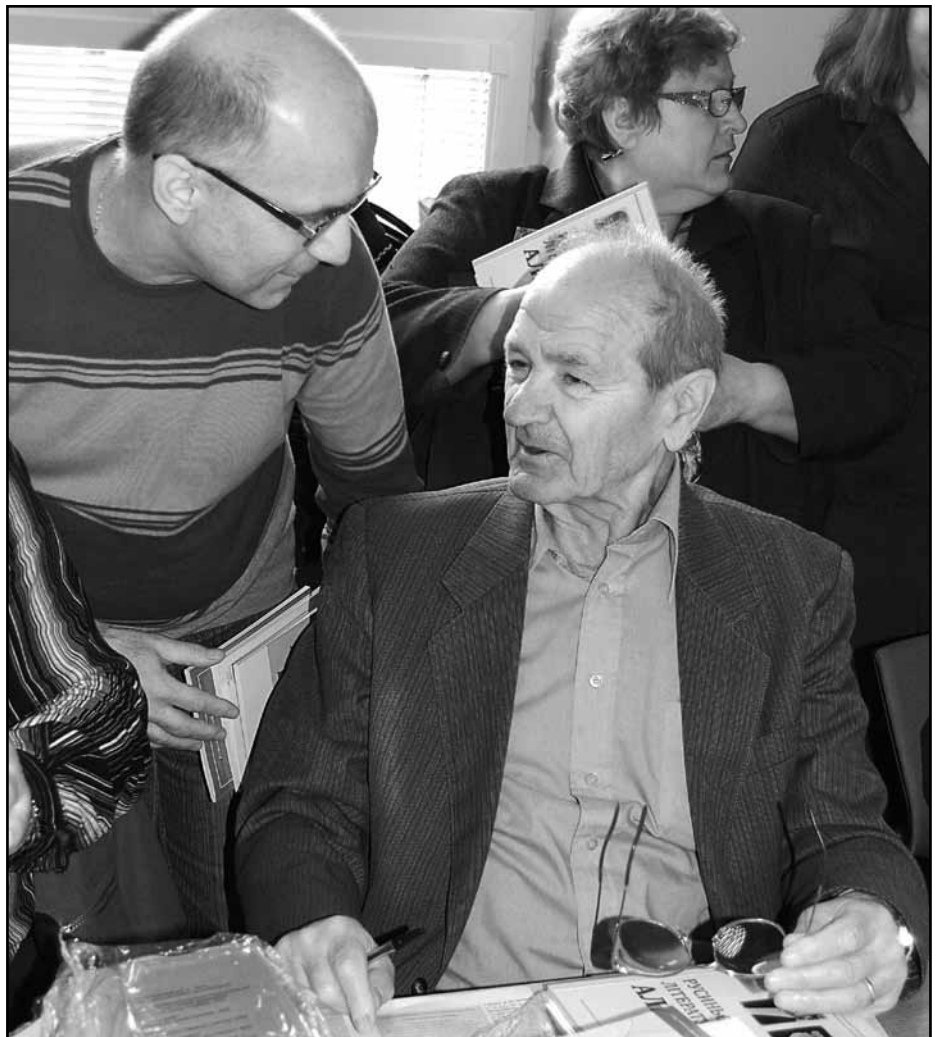
ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *Русиньский язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*. Пряшiв: Русин і народны новинкы, 2005.

патріотом іщі єдну придану годноту: акцентує на родічовску выхову і мудрость старшых людей, котры і в модерній добі можуть молодым людём іщі много дати. В подобнім дусі поучованя – як быти справным Русином, респ. критізованя нечiнности і ганьбливости Русинів ся несуть скоро вшыткы тексты з части **Закрикнутий**, як, наприклад, **Недозрітый**, **Наша натура**, **Дефіцит гордості**, **Родне слово** і под. Тексты другой части – **Патіна добы** суть пестрішы. Тыж ся несуть в дусі критікы і філозофованя над жывотом (оцінюю, же уж нелем над русиньским народным жывотом), але думкы ся росшырюють і не обмеджують ся лем на єдину тему. Тематічно ся ту обявляють генерачны проблемы, модерна доба, шпекулантство подникателів, літературны жанры, біблічны подобенства, байковы поучіня і т. д. Дасть ся повісти, же што перша часть книги *Углы погляду* „выхабила“, то друга часть наповнила верьховато, і так М.

Ксеняк досягнув писательську рівновагу, котру у своїх попередніх творах вказав. Авторами неспорно пасує байка. То є жанр і тематика, котров може заінтересувати. Віршована і прозаїчна подоба ёго баёк собі утримує штандардну уровень, хоць і в тім напрямі ся вказують меншы заваганя. Свіжо ай іноватівно на мене вплинули байки **Ідол** і **Посліднє слово**. Наднародне і надчасове є гляданя очей, котры находять свій ідол в сонцю, котре їх веде жывотом, а хоць їх наконець осліпить, світло сонця їм світить і в темноті. Парафразує ся ту людське гляданя, снага здобыти вшытко, за чім тужиме, наповнити собі сны, котры нам але не все принесуть желаний выслідок. Даколи є самотне гляданя здобытком. Самособов, же сімболіка світла в темноті є тыж барз актуална, а то такой з дакількох поглядів – світло як правда, світло як жывот, світло як сила здолати барьеры, котры перед нас ставлять жывот. Характер doby выстижно назначує проза **Посліднє слово**, котрой віршоване заключіня звучить так:

**Та предсі на вазі
Справедливости
Найвеце заважать
Пінязі.**

Текст, подобно як вступне слово моёй рецензії, реагує на стереотіпы в жывоті чоловіка. **Посліднє слово** в родині має жена. Жена розмітує тяжко зароблены мужовы пінязі. В тых критічных оцінінях автора ся одбивать мужска логіка, але вытыкати му субектівность досправды не можеме, бо тот стереотіп є значно росшырений. Стереотіп невіджіня **Осла** як сімболу глупости выужыв автор в тексті **Результат**, в котрім высмівають нелем глупость, але і глупость переболочену за мудрость. Людськы позиції, котры не корешпондують з людськостёв, зато же інакшость розумлять як дашто несправне. Думам, же в перенесенім значіно ся автор знова хоче дістати к Русинам і їх нелегкій позиції в сполочности, але ай кібы ні, так критіка людської глупоты і надуманосты є надчасова. Повіда-

• Миколай Ксеняк, автор єдної із минулорічних новых русиньскых книжок (**Углы погляду**) і лавреат Премії А. Духновіча за русиньску літературу, підписує свої книжки участникам презентації: (зліва) Р. Павловичови і (справа) О. Глосіковій.
Фотка: А.З.

ня о ослови, котрый роздумує як ся дістати зо своёй позиції осла, звучить абсурдно. Но іщі абсурдніше є ёго рішіня сітуації, а то факт, же вирішить одыйти із теріторії, на котрій го поважують за осла і одыйти на новообявлену планету, де го ніхто не знає, і так ся легко збавить предсудків к своій „особы“. Осел має чутя, же вирішив правильно і мудро, не має найменшого понятя, же зіставає іщі дурнішым як будьколи передтым, зато же ся легковажно вздає, утікать перед нежычливцями, перед снагов змінити погляд на нёго – **Осла**.

Як в днешній добі не быти ослом? Як зістати самым собов? Може так, як М. Ксеняк, а може радше по своїм. Перша часть публікації **Углы погляду** є присвячена русиньскому возроджіню, є

якимесь кроком назад. Не треба припоминати, же суть ту ай люде, котры ся ганьблять за своє походжіня. Зохабме їх, ний будуть ослами. Повторяти доволка то саме – подобны „історкы“ способом куртых повідань з подобныма понятами є про читателя неінтересне, місцями аж нудне. Намного ліпше і ефектівніше є найти способ, яким в русиньскім языку говорити о наднародных проблемах, як ся то авторови подарило в другій части книжки. Язык Миколая Ксеняка є языком інтелектуала, скушеного чоловіка і доброго позорователя. На тых атрібутах треба будовати авторову будучность. Зробити осла з другого є легке, але сам не быти ослом, то уж є векша вызва.

(Переклад зо словацького языка:

ПгДр. К. Копорова). ■

Доц. ПгДр. Андрій АНТОНЯК, к. н., Пряшів

Далшы зборник духовной поезіі

(Осиф Кудзей: *Кадило*. Пряшів: Академія русиньской культуры в СР, Пряшів, 2011.)

У вступі поважуємо за потрібне приставити ся при дакотрых платных теоретічных вытоках інтерпретації ці аналізу умельцьких текстів – прозаічных, ліричных і драматічных. Основу умельцьких текстів мож лем тяжко выстигнути, кідь к ним приступуємо з позиції поєднх выповідей росповідача, поставы ці ліричного субекта, лем з позиції коментованя і посуджованя вольно зволеных фрагментів, респ. з позиції якыхсь шпекулативных представ. Таёмность умельцького твору ся бадателёви одкрываць лем на основі несубектывной аналізу в єдноті вшыткых факторів формы і обсягу з остатніма компонентами і нюансами твору. Бадатель мусить збачіти вшытко, што актывно вplyвать на чітателя – вшытко, што діспонує факторами умельцькости. Уж самотне понятя аналізу методологічно становлює вектор той роботы, то значіть, примушує бадателя роскладовати, росчленёвати і наслідно сістематизовати, класіфіковати элементы твору і выстигнути „умельцьку функчность поетічных поступів“ (Б. В. Томашевский), або їх „конштруктывну функчность“ (Й. Н. Тынянов), бо умельцькій твір як цілок у своій архітектоніці сучасно обсягує імпліцитны нормы ёго выстигнуця.

На другім боці, бадатель-теоретік літературы не поперать субектывность аналізу твору і може го розуміти лем на основі своёй особной естетічной скушености і етічных крітерій, котры узнає. Но субектывность ся не сміє замінёвати із самоволёв. Кідь бы сьме мали выстигнути думкы автора, мали бы сьме ся му абсолютно „піддати“ (то є лем єден з поглядів на проблем автор-твір-перціпент) і ведно з ним естетічно переживати предкладану літературну фікцію. Але і так ани найнаданішыій інтерпретатор не може выстигнути обсяг творів словесного уменя, бо в них здалека не є вшытко ясне, выповіджене словом. Тот факт дає бадателёви можность, іншпірує го к ініціатывным творивым заключіням і, додайме, бодай лем к релатывным правдам. Аналогічны заключіня не мож зробити, кідь маме перед собов сімболічны штруктуры тексту, прото ся не можуть поважовати за научны в контексті прісно становленых научных крітерій. Наконєць треба додати, же про літературну науку як сучасть гуманітных наук крітеріом не є точность познания, скоріше гллубка проникнутя до світа умельцького тексту. Прото познания в такім припаді є сконцен-

• Осиф Кудзей, автор єдной із минулорічных новых русиньских книжок (*Кадило*) і лавреат Премії А. Духновича за русиньску літературу, почас автографіады підписує свою книжку участникам презентації: (зліва) П. Крайнякови і І. Русинкови. Фотка: А.З.

троване на простор індивідуального і слідує „область открытий, откровений, узнаний, сообщений“.¹ Заклучіня аналізу умельцького тексту будуть о то пересвідчівышы, кідь іманентный приступ є доповнений контекстуалным штудіом.

Кідь маме перед собов тексты ліричны, потім комплікованость їх інтерпретації і аналізу є іщі тяжша, бо про каждый язык (в тых інтенціях думає на выходославянськы языкы) є прізначный якийсь тіп будованя вірша. В споминаных языках ся стрічає (не позераючи на вольный вірш) з віршом, котрый є основанный на черяню складів акцентованых і неакцентованых з віршом, оснований котрого є лем просте зрахованя складів. Споминана естывуюча реаліта нас пересвідчує, же в каждый языкы ся выпрофіловав істый тіп вірша, што выплываць із шпеціфічностей даного языка. З повідженого можеме выдедуковати, же вірш не є лем будьяка „маніпу-

1 Бахтин, М. М.: *Собранные сочинения*. В 7 т. Москва, 1996, Т. 5, с. 7.

лація“ языка, але є то шпеціална сорта штілізаціі.² В російській прозодії, котра счастья позначіла русиньску лірічну творчость, ся стрічає передовшыткым зо сілаботонічнов (але і тонічнов) сістемов, про котру є призначна конштатна кількось складів з еднакым розложінём акцента у віршах, де перед черянём довгих і куртых складів є першоряде черяня стоп акцентованых і неакцентованых – акцентованы склады выповняють тяжку добу складу, неакцентованы легку добу (Т. Жілка).

Позад вступных, мож повісти елементарных конштатаций на адресу умелецькой творчости, доволіме сі перейти ку самостатній збірці Осифа Кудзея *Кадило*. На самый перед дакілько слов к ей назві. Назва умелецького твору выступлять як єден з основных компонентів тематікы і композиціі твору. Назва нігда не є лем індексом знакового комплексу, але все є сімболом конкретного змыслу. Інакше повіджене, є то мено твору, маніфестація ёго основы, енергія самого твору. Ёго назва є еквівалентом обсягу і зарівно ёго прівілегованов частёв, котра ся выядрює математічнов термінологіов як обща годнота, котра ся находить перед скобками математічної ровніці. В уменю не може быти барьера міджі частёв і цілком, прото в назві часто в єднім слові звыкне быти сконцентрований обсяг цілого твору. Інвенція, котру вкладать автор до назвы твору є як кібы першым наводом на ёго інтерпретацію. То не є голос автора, але якась ёго поодкрытя онтологічної реаліты умелецького твору, котре бы мало припомагати комунікаціі міджі автором і чітателём.

З обсягового боку назва збіркы *Кадило* не є адекватным індексом знакового твору, бо *кадило* є неоддумнов сучастёв літургічного обряду, а автор од зачатку веде чітателя до духовного простору хрістіаньских годнот. Но збірка обсягує нелем віршы з набоженьсков тематіков. Такой першый вірш *Демон* звучить чісто секуларно, ай кідь заключіня (... *прось о поміч Хріста*) нас зачінають навіговати до набоженьской тематікы. До групы „світської“ лірікы бы сьме зарядили, наприклад, поезіі *Горяча любов, Смерть, Терапія, Правда, Блуканя, Слызы, Памятник, Нечісте сумліня* і ряд других. Переважну часть збіркы творять поезіі з набоженьсков тематіков на розлічны мотивы. Стрічає ту віршы написаны к дакотрым общественным подіям, наприклад, вірш присвячений ПгДр. Анні Белашковій – написаний к ей народенинам, або вірш написаний к пріміціям, вірш за Марієв Мальцовсков... Стрічає ся і з віршованов справов (апелацийов на чітателя перед списованём жытельства), але і віршы присвячены молодежи, дітём (*Бой*), матери, новорічны желаня,

² Подробніше позерай: HRABÁK, J.: *Úvod do teórie verše*. Praha, 1978.

докінця і віршы „присвячены“ крізі. А уж традично (як у многих других русиньских поетів) обявляють ся поезіі написаны в дусі А. Духновіча: „Я Русин быв...“ В тых інтенціях думає і на послідній вірш збіркы з назвов „Русин был мой отец, мати...“. Сьме того погляду, же поезіі подобного звучаня в днешнім часі уж не можуть быти активніше естетічны, но не годни ани выховно впливати на днешнёго культівованішого чітателя. Менторський тон віршів може выкликати скоріше протилежну реакцію. Вірш звучить аж публіцістічно.

Самостатну групу збіркы представляють байкы, котрыма ся будеме занимати шпеціално. Уведжена тематічна пестрость лірічных текстів з обсягового боку пересягує рамки назвы збіркы. Не збачили сьме ани в самотній назві збіркы – *Кадило* такы вызнамовы конотаціі, котры бы ся могли стати „сполочным менователём“ цілою збіркы. Наспак. В русиньській середі слово *кадило* ся даколи розумить і в негатівнім змыслі слова, як дашто дымляче, тяжкопадне... Прото первістну назву збіркы бы сьме радили змінити скоріше на простішу, але обсяжнішу назву: *Лірічность днешніх днів*, або *Лірічны роздумы*, ці *Обнажены думкы*, так, як то автор споминать в поезіі *Кончіна*.

Тематічность і обсягова насыченость текстів є детермінована лірічным субектом, про котрого онтологічна база на vznik самотного зажитку суть імпульзы приходжаючі з вонкашнёго світа. Тоты ініціують мотивацію істого лірічного ставу, котрого ся автор збавлює посередництвом выповіді лірічного субекта. Самородность выповіді лірічного субекта є детермінована світоназором автора, ёго етічным і моралным ставлінём к скуточности.

В збірці Осифа Кудзея *Кадило* ся стрічає з двома доміантныма тіпами лірічної выповіді: беспосередній тіп, котрый є оснований на внуторній выповіді, де абсентує дія. Суть то скоро вшыткы віршы з набоженьсков і народностнов тематіков, в котрых ся лірічний герой презентує і одкрыто ся визнає зо своїх почутків, расположіня і думок, причім аргументує біблічныма (тзв. вічныма) правдами, вызывать людей, абы ся тыма правдами рядили, дотримовали їх в своїм жывоті: „Кідь маш, сестро, брате, подобны сімптоты, ідь ку докторови – Господу святому, навщів священника, зайдий до сповідалні, а сон ся наверне зась до твоєй спалні.“ Тоту сорту поезіі бы сьме могли назвати і апелатівнов, бо має постулатівный характер, што значить, же ся прямо обертать к адресатови, вызывать го. Суть то поезіі дідактічны, обчаньскы і мають тенденцію індоктріновати чітателя. Мож то потвердити і фактом, же автор ся часто схылять к анафорі, за помочи котрой ся снажить верствити

речинёвы паралелізмы і тым сучасно підкреслёвати визнамове ядро вірша: „...знайме, же..., ...хто за твої гріхы..., хто славу твою..., кідь плаче сердце...“ . В збірці ся стрічає і з поезіями, котры нам припоминають віршовану інформацію (наприклад вірш *Памятник*), котра нам дає знати о подіях, явах і фактах, о змінах ліричного субекта і котра ся перетавлює через призму віджиня автора. Суть то беспосередні порывы авторовой души, котрыма реагує на (подля нёго) негативны явы, што ся одограють навколо нёго.

З істыма сімпатіями принимаєме і „медітативны“ пробы, і аналізу душених ставів ліричного героя, з котрыма ся стрічає наприклад у віршах *Слызы, Памятник, Псалтырь, Нечісте сумліня, Конець, Непокора, Вечерній дзвін, Слава, Рецепт, Смерть, Привітання* і в другых. В дакотрых припадах суть то докінця оды на дакотры темы (*Рай, Піст, Вечерній дзвін...*). Не находиме але у Кудзея глубшы метафорічны образы, котры бы нам наповіли о бівшій мірі філософованя ліричного субекта. Суть то скоріше віршы традиційной русиньской поезії, вытікаючі з фолклорной традиції і здравого сільского „філософованя“. Дакотры віршы мож розуміти як „переспівы“, то значіть, перевіршованя до ровины ліричных форм знамых біблічных тем і повідань, респ. вивжываня (ці зловжываня) общіх правд (правда є гола, уха мають і стіны і под.) на будованя вірша. Дакотры увагы розумиме як барз общі і премічно спрощены (*Правда*). В збірці находиме і віршы, котры бы могли найти своє місце і в школьских букварях (*Бой, Покушіня*).

Якымесь „протиполом“ духовной поезії збірky суть байкы, єден з домінуючих жанрів у русиньских писателів нашой doby. Є то все шыковно выдуманя повідка з антропоморфізаціов. Автор ся прихылять к тому куртому жанру з цілём гуморно ці докінця саркастично демонштровати свій погляд на здеформовану реаліту, з яков байкарь ся не стотожнює. „Выгода“ байкы як жанру є і в позиції двоїтого адресата, што може спрічинити розлічне ей розуміння: як етерічно планой сатіры, і як притяжливого „учебника“ жывота. В обидвох припадах байкы бы мали наповнєвати обчекованя читателя, бо байка ся обявлять в часі, кідь, як твердить А. Потєбня, „где дело идёт о вещах вовсе нешуточных – о судьбе человека, человеческих обществ, где не до шуток и не до празднословия“.³

Пять баёк – *Реформа, Глухота, Покушіня, Абсенція і Толеранція і ныха* – суть лем „доповнінєм“ збірky, але не ей выразнішов сучастєв. Скоріше наспак. Там, де є дотриманий прінціп „абсолют-

ной“ алегорії байкы (*Покушіня*), байка набываць своє класічне звучаня і посланя, што не мож повісти о другых, але і в ній є „пересила“ (докінця три) поучіня, што знижує ей конечный естетічний ефект. Стачіло бы охабити послідні три поезії, котры логічно гармонізують з попереднім текстом. Умелецькы тексты бы ся не мали зловжывати на пропагацію – в нашім припаді – фінанчной підпоры церьковлей. Закінчіня єднозначно деградує цалком приязный попередній розвой дії, котрый собі жадать і „світські“ поучіння. Тото саме бы сьме могли повісти і на адресу байкы *Реформа*.

З оглядом на простор наших „позначок“ не будеме ся шырше занимати прозодіов віршів. На зачатку „аналізы“ собі але доволимє поставити вопрос: в чім є ціна вірша? Самотны організованы елементы рітмічности не можеме розуміти як даякый умелецькый продукт (Русины – родины).⁴ В сучасности вірш як умелецькый яв розумиме як дашто беспосередне, спяте з умелецьков літературов. Прото в умелецькій літературі, але передовшыткым в самотній поезії авторы вивжывають комплікованішы выразовы засобы, даколи прямо чужді комунікації в нашім каждоденнім жывоті (оксімороны). Автор найчастіше вивжываць шістьстоповый трохей, де тяжка доба вірша припадать на непарны склады, а легша доба на парны склады, але дослідно го не дотримує. Є то цалком природный яв, бо у віршах з трохейсков тенденціов іде скоріше о дотриманя обовязкового чісла складів у віршах.

По прочітаню збірky є ясне, же ей автор є глубоко віруючий чоловік і своє набоженьске пересвідчіня ся снажить переносати і на читателя. Має на то повне право, но в дакотрых моментах то чути дость разантно. Релігіозность є передовшыткым вопрос етікы і моралкы общества і єднотливця в нім. Думаєме собі, же такы пересычены тексты набоженьсков ідеологіов можуть быти адресованы лем вузкому кругу глубоко віруючих людей, котры зістануть вірниками ай тогды, кідь бы собі зо збірky О. Кудзея не прочітали ани рядок. Наперек повідженому сьме одчули, же ліричний субект і єго творець суть запалены носители свого ідеалу, суть достаточо выбавлены множеством енергії, але і умелецькым талантом. Їх выповідь є щіра, чіста і пересвідчівна. Слово Осифа Кудзея і тов збірков ся записало до плеяды творів новодобой русиньской літературы і зістане ей неоддумнов сучастєв. ■

3 ПОТЄБНЯ, А. А.: *Из лекцій по теории словесности*. Москва, 1990, с. 56-57.

4 М. Ломоносов написав і научны трактаты формов віршів, а в середнєвіку (Западна Европа) так писали і словники.

Др. Гайналка ФІРІШ, ПгД., Універзіта Лайоша Етвеша в Будапешті

Русински историйни шпиванки

При вецей народох хтори жили на просторох историйней Мадярскей держави и нешка ше шпиваю шпиванки зосту мелодию и зостим текстом, але на розличитих языкох. Медзи русинским жительством у Войводини, у їх усней творчости, и нешка жию велі историйни мотиви зосту прешлосци Русинох покля жили у рамикох Австро-Угорскей Монархиї.

Историйни шпиванки то тоти хтори шпиваю о конкретних историйних подійох або особох. Зосту преходзеньом столітійох тоти конкретни историйни події и мена особох сцерали ше у народних шпиванкох, односно забували ше, и на тот способ историйни шпиванки з часом поставали лирски балади.

З оглядом на то то же ше интерес за записованє фолклору при Русинох у Войводини зявел аж концом XIX століття, нет зачувани записани русински народни шпиванки о старших историйних збуваньох, гоч таки писні у прешлосци напевно же мушели исновац. Потераз друковани зборніки народних шпиванкох войволянских Русинох не даваю нам подполну слику о историйних народних писньох. Медзи русинским жительством у Войводини и нешка жию велі историйни мотиви хтори, у потераз видатих зборнікох, не були обявени. Найвизначнейша збирка народних писньох и шпиванкох бачванско-сримских Русинох ище вше тот збирка, хтору, у своїх Етноґрафичних материялох, обявел Володимир Гнатюк ище 1900. року.

Историйна тематика надосц заступена и у фолклору Русинох зосту Горніци, як то бачванско-сримски Русини наволюю свой стари край. Под їх Горніцу подроумую ше шлїдуюци території нешкайших державох: територія восточней Словацкей, юго-восточней Польскей, заходней України и сиверо-восточней

Мадярскей. У народних писньох зосту Горніци иснує ширши дияпазон историйних менох як у народних писньох бачванско-сримских, односно войволянских Русинох.

Писні о Карлови Робертови

Угорски краль Карл Роберт (*Károly Robert király*) (1308–1342) найстарша историйна особа хтора ше спомина у народних писньох бачванско-сримских Русинох. Мено того визначного владара постало облюбене у народу, у першим шоре, пре його авантуристични характер и радикални реформи, хтори запровадзел под час свойого панованя. Бул воспитовани у Заходней Европи и у ей духу. Познати бул по тим же любел ритерски турнири, дуелни борби, лови, госцини. По углядзе на Италию и Французку запровадзел реформи войска, державней адміністрації, порційней системи и тд. Шицко то то условело же би його мено постало популярне и з вонка мадярских граніцох.

Писня под насловом *«Роберт король поховани»* приказує шмерц угорского крала, хтори лежи под свою шатру на *«кепенки»* (горней часци шмати хлопскей ґардероби). Потим шлїдза слики хтори даваю опис борби и ранетих воякох.

Нет сумніву же першобутни текст той писні бул иншаки, як тот хтори нешка познати. Тот писня напевно же шпивала о кральovej траґичней шмерци у форми народного нариканя. О тим шведоча шлїдуюци слова зосту писні:

«Плач ти мила, плач ангелу.»

Медзитим, як час преходзел, першобутни змист той писні забути. Остала лем една строфа у хторей ше спомина мено Карла Роберта и той строфи познейше, як час преходзел, додавани нови строфи.

Же тот шпиванка у прешлосци

була популярна медзи бачванско-сримскими Русинами, шведочи факт же на преходу зосту XIX до XX століття, русински преселенци зосту Войводини до Зєдинених Америцких державох вишпивали єдну шпиванку о траґичней шмерци америцкого председателя В. Кинлея, по угляду на писню о шмерци угорского крала Карла Роберта. Виривок зосту той писні, хтори нам на то то указує, глаши:

*«Лежи Кинлей, пушка коло нього,
Уж не буде презента такого.»*

Писні о французких войнох

У писні *«Мила моя, уж идзем войвоац»* находзиме далеки одгук наполеонских войнох з початку XX століття. Историйни конткат той писні зачувани у строфи писні, хтора глаши:

*«Була битка вноци до полноци,
А Русия не ма вецей моци.
Французка ше Русії питала:
– Чи то у тей войны буде края.»*

Найвироятнейше же мотив тексту той шпиванки єдна зосту найвекших Наполеонових борбох при Славкове (*Avsterlic*) у Моравскей 1805. року, хтора вошла до историї як *«битка трох императорох»* (Наполеона, Александра и Франца).

Писня о Лайшови Кошутови

Европу 1848. року залапела габа революционарних немирох. Централна особа Мадярскей революції бул Лайош Кошут, хтори бул енерґични борец за самостойносц Угорскей у одношеню на Австрию. Як борец за национални права Мадярох вон здобул огромну популярносц у

мадярским народзе. По валяню Габсбургской Монархії и преглашованя самостойности Угорской, односно Мадярской, вон постал председател першей самостойней угорской влади. Його влада запровадила велі реформи, медзи хторима було и утарговане крипатства, односно феудального державного ушореня. Зоз утаргованьом крипатства Лайош Кошут здобул вельки симпатії у мадярским народзе и медзи селянским жительством немадярской национальности, та так и медзи Русинами. По загартушеню Мадярской революції Лайош Кошут емигровал перше до Турской, а потим и до Зєдинених Америцких Державох. Пребувал и у Англії и у Италії. По загартушеню революції у Угорской запановал длугорочни Бахов абсолютизм. Бах утаргнул лем цо не шицки досягнуца буржуазно-демократичного уставу хтори запровадил Лайош Кошут. Закон о утаргованю крипатства остал на моци, але условия за одкупйоване жеми од аристократії за парастох бул вельо оштрейши як цо то Кошут предвидзовал. Тот факт ище баржей змоцнел популярносц його особи медзи простим народом Австро-Угорской, та му прето народ

и вишпивал велі шпиванки. Бачванско-сримски Русини о Лайошови Кошутови вишпивали вецей дзешатки шпиванки. У тих шпиванкох го славели як охранителя обезправеного народа, селянства. При тим треба мац на уваги факт же векшина бачванско-сримских Русинох того часу припадала праве селянскому дружтвенному пасму. Русински народни шпиванки о Лайошови Кошутови обявел Иван Франко у своїм ділу под насловом **«Кошут и кошутська війна»**. У фолклору бачванско-сримских Русинох зачувана лем една од таких писньох под насловом: **«Добре було в угерской країне»**. Тота шпиванка вишпивана по пораженю Мадярской революції 1848–1849. року и по Кошутовим одходу до емигратції. Основни мотив шпиванки то жалосц народу за Лайошом Кошутом, хтори бул примушени напуциц мадярську державу и мадярски народ. Єдна зоз строфох тей писні глаши:

**«Добре було в Угорской країне,
Док бивал Кошут у Будинє.
Як ше Кошут вибрал
з Будина**

– Остань здрава Угорская країна!»

Тота шпиванка широко позната, не лем у русинским фолклору, але и у мадярским, словацким и моравским. Спрам того, могло би зоз правом поставиц питанє точно хтори народ вишпивал тоту шпиванку, з оглядом на то же ше мотиви народних шпиванкох преносели зоз народу до народу єдного одредженого ареалу. И нешка ше шпиваю шпиванки зоз исту мелодию и зоз истим прешпиваним текстом при вецей народох, хтори жили на території бувшей Австро-Угорской Монархії.

Консултована литература:

Јулијан Тамаш: Русинска књижевност, Матица Српска, Нови Сад, 1984.

Володимир Гнатюк: Етнографични материли з угорской Руси, Руске слово, Нови Сад, 1986.

Микола Мушинка: Фолклор Руцнацох Войводини, Руске слово, Нови Сад, 1988.

(Статя є авторков написана у єї роднім бачваньско-сримским варіанті русиньского языка, хоць теперь она жыє і робить у Мадярії.) ■

ПгДр. Ярослав ЦОРАНІЧ, ПгД., Грекокатолицька теологічна факулта Пряшівской універзіты

Розвой Грекокатолицькой церькви на Словакії по році 1945 і сучасность (3.)

Леґалізація грекокатолицькой церькви в році 1968

Конец ілеґаліты Грекокатолицькой церькви в Чехословакії приніс зоз собов аж возродный процес у році 1968. Хоць найвекшы представителі той грекокатолицькой церькви были заарештованы¹ і церьков урядно перестала екзистовати (бо была офіціално „інтегрована“ до церькви православної), у так было пару ініціатив за єї обнову. Зо выштыких мож спомянути пробы **Івана Лявинця** і **Мірона Петрашовіча**, котры в 50-ых роках минулого стороча од ілеґального веджіня церькви посылали **резолуції** владі ЧСР і православным урядам за обновліня грекокатолицькой церькви.²

Розвой **по януарі 1968** принимали церькви з надієв і обчекованєм позитивных змін в штатній політиці і в створіню векшого простору про свое діятельство. Ведно з демократізацным процесом уж **в ярных місяцях 1968 року** силно ожыв вопрос обновліня діятельства грекокатолицькой церькви. Зачали ся активізовати грекокатолицькы

священници, але і лаїци-віруючі,³ котры неперестатным тиском на штатны орґаны **наконець досягли обновліня діятельства Грекокатолицькой церькви в Чехословакії**. Грекокатолицькый єпископ **Василь Гопко** енерґічно діяв у тім ділі як член тзв. **пражского округу** (зато же іщі все были інтернованы в Осеку). Священникам давав інформації як мають поступовати в бою за обновліня церькви. **19. марца 1968** послав жадость о реґабілітацію грекокатолицькой церькви чехословацкій владі.⁴ Подобну жадость послав і **Народному згромажджіню**, копії были адресованы **А. Дубчекови**, **В. Білякови**, православному митрополитови в Празі, православным єпископам, словеньскому і українському розгласу. Розглас му наслідно дав можность проговорити к віруючим. **29. марца 1968** „*Východoslovenské noviny*“ опубліковали сполочну жадость дакількох грекокатолицьких священників за обновліня церькви, чім ся то діло офіціално дало до відомости людей. Было то, властно, першый раз од року 1950, же в пресі вышли обективны статі о грекокатолицькой церькви.⁵ Поступно были в пресі опублікованы і

описи неблагих подій з року 1950.⁶ Люде отворено одсудили насилну ліквідацію грекокатолицької церкви і дождавали ся ей регабілітації. В тій атмосфері ся на выходній Словакії до своїх парохій поступно зачали вертати грекокатолицькы священники і надвязовати контакти з віруючіма.

Представителі грекокатолицької церкви ся договорили на створіню властного репрезентачного орґану – тзв. **Выбору**, котрый мав выступати і діяти в мені церкви. Выбор наслідно скликав **пораду („актів“) грекокатолицьких священників**, котра ся одбыла в просторах засідалні Кошыцького єпископства **10. апріля 1968**. По 18 роках ся так до Кошыць зышло 134 грекокатолицьких священників (зо 172 жыючіх) і 66 лаїків.⁷

Засіданя ся несло в святочній атмосфері, споминаню на помершых грекокатоликів, главно єпископа **П. П. Гойдіча**, котрый ся не дожив обновліня своєї церкви. Делегаты зволили тзв. „**Приправный акчний выбор**“,⁸ котрого членами были: єпископ В. Гопко, 16 священників і двома лаїци. О тім были інформованы штатны уряды, котры В. Гопка узнали за правоплатного дочасного репрезентанта грекокатолицької церкви, з котрым влада буде їднати о ей легалізації.⁹ Затоже єпископ В. Гопко іщі все не був регабілітований, „Акчний выбор“ собі зволив за выконных представителів **Яна Мурина, Штефана Уйгеля і Андрія Зиму**. Вызначным выслідком того засіданя было приятя **резолуції**, котрой главным обсягом было:

1. Урядне выголошіня екзістенції грекокатолицької церкви і слобода віровызнання про віруючіх,
2. Стабілізація і законом оформлена рівноцінна позиція грекокатолицької церкви з остатніма церквами,
3. Якнайскоріша регабілітація ей єпископів, священників і віруючіх лаїків.¹⁰

Православна сторона не акцептовала жадости грекокатоликів, причім ся одкликовала главно на свої заслуги. Припоминала, же їх церкв ту діє уж 18 років і превказала свою абсолютну лояльність соціалістичному режиму.¹¹

18. апріля 1968 в Кошіцях было засіданя міністерського урядника **Др. Ш. Бренчіча** з представителями Акчного выбору грекокатолицької церкви. Была то **перша офіціална стріча представителів влады зо зволеныма репрезентантами грекокатолицької церкви**. В діскузії представителі грекокатолицької церкви представили свою позицію, в котрій спочатку жадали, абы до створіня грекокатолицького ордінаріату штат поважовав їх орґанізацію за єдиного репрезентанта грекокатолицької церкви. Представителі выбору сучасно підкреслили, же „**чекать повну регабілітацію Грекокатолицької церкви в Чехословакії**“, чім ся розуміло дати діла до первісного ставу **сперед 28. апріля 1950**.¹²

Акчний выбор **29. апріля 1968** приправив „**Меморандум**“ о обновліню грекокатолицької церкви, котре передав штатным орґанам. Главным пунктом меморандуму была жадость, жебы грекокатолицька церкв была рештітуована до „status quo“ сперед 28. апріля 1950, бо самозрушіня і вшыты далшы крокы з того виходячі были протиправны.¹³

В дакотрых парохіях міджітым ся одбыли сільскы громады, на котрых ся говорило о обновліню грекокатолицької „віры“. Часто на тоты громады приходили і члены Акчного выбору грекокатолицької церкви, котры сільським представителям помагали в етаблованю грекокатолицької церкви.¹⁴

Грекокатолицька церкв у Чехословакії наконець

была обновлена 13. юна 1968 на основі резолюції влады ч. 205/1968 о обновліню діятельства грекокатолицької церкви і наряджіня влады ч. 70/1968 о економічнім забезпечіню грекокатолицької церкви з боку штату.¹⁵

Довго обчековане наряджіня влады але не вирішыло vznikнувшы проблемы міджі выходныма церквами на выходній Словакії. Грекокатолици го прияли з істым скламанём, бо не успокоєвало їх легітимны обчекованя. Намісто обновліня „*in integro*“ (вцілім) наряджіня лем обновлєвало діятельство грекокатолицької церкви. З насилно забратого маєтку ся їм мало вернути лем то, што собі грекокатолици договором із непервістным властником вырекламують.

Одношіня з православнов церквов, напр. вживаных церковных будов і остатнєго забраного маєтку грекокатолицької церкви, рішали **спеціалны комісії**. Міджі компетенції крайской комісії належало і поволіня реалізовати плебісциты, ратіфіковати їх выслідкы і так вирішыти і передати церковны будовы тій церкви, котра при плебісциті здобуде векшыну. Окром того мала рішати о створіню церковных місць, значіть грекокатолицьких парохій, давати суглас грекокатолицьким священникам і помагати при розділіню маєтку міджі парохіями церквей.

Плебісцит ся одбыв у 210 із 241 парохій, котры мала грекокатолицька церкв перед 28. апрілем 1950. У звышных 31 парохіях плебісцит уж ся не застиг одбыти, бо 21. авґуста 1968 была Чехословакія обсаджена войсками країн Варшавского договору, што значіло зачаток кінця демократічных реформ, котры зачали в яри 1968. На вопрос, чом ся плебісцит не поволує, штатны уряды давали лем алібістичну одповідь, же і православным треба дашто охабити.

Выслідкы плебісцитів были такы:

- Кількость парохій, в котрых ся плебісцит одбыв: 210.
- Кількость парохій, в котрых ся векшына віруючіх приголосила к православній церкві: 5.
- Кількость парохій, в котрых ся векшына віруючіх приголосила ку грекокатолицькій церкві: 205. Тоты грекокатолицькы парохії мали коло 305 тисич віруючіх і служыло в них коло 200 грекокатолицьких священників.

Порівняня з роком 1948:

- Тогды грекокатолицька церкв мала 241 парохій, по році 1968 ся назад вернуло 206 парохій, 5 было зрушених, 20 перешло до римокатолицької церкви а 10 зістало православным. Історічно і духовно вызначным было навернутя 78 священників з віруючіма з православной до грекокатолицької церкви.¹⁶

Катедралный храм грекокатолицького єпископства, храм св. Іоана Хрестителя в Пряшові був грекокатолицькій церкві вернутый **5. юла 1968**. Єпископска резиденція і семінарія але надале зістали в руках православной церкви. **17. юла 1968 був створений Грекокатолицький ордінаріат у Кошіцях** – в просторах римокатолицького єпископского уряду.¹⁷ Їго адміністратіву вели трєми повномічны представителі Акчного выбору грекокатолицької церкви: **Др. Ян Мурин, Др. Штефан Уйгелі і Андрій Зима**. З обновлінём діятельства грекокатолицької церкви была обновлена і ей адміністратівна структура на челі з єпископом, як то выжадує кодекс церковного права. Вопрос властного ордінаря (єпископа або апостольского адміністратора) настолєвали представителі Акчного выбору грекокатолицької церкви дость ініціатівно **од новембра 1968**, кідь ся політична ситуація як-так стабілізовала. Підкреслєвали, же православны, хоць їх є намного менше як грекокатоликів,

мають на виходній Словачії двох єпископів (в Пряшові і Михалівцях), причім грекокатолици іщі все не мають ани єдного. Єпископ ТгДр. Василь Гопко мав приобіцяно, же ся ёго регабілітація скоро вирішить, жебы міг быти правоплатным єпископом з належними компетенціями, але до кінця року 1968 ся в тім ділі ніч не зробило. Наслідкы арештованя і мучіня ся проявили на підломенім здравю отця єпископа В. Гопка, зато до функції ординаря і апостольского адміністратора Пряшівского грекокатолицького єпископства був наконець выбраний член Акчного выбору грекокатолицького духовенства – **Ян Гірка**. Кідь о. Ян Гірка дістав потверджіня, же го акцептує і влада, обернув ся єпископ **А. Лазик** писмом **27. фебруара 1969** на міністра культури ССР, в котрім жадав Янови Гіркови уділити дочасный штатный суглас як дочасному ординарєви грекокатолицького єпископства, і штатный суглас ТгДр. Василєви Гопкови на реалізацію функції єпископа з правом высвячовати в тім єпископстві.¹⁸

Іщі **20. децембра 1968** на пропозицію Акчного выбору папа **Павел IV.** выменовов за ординаря і апостольского адміністратора грекокатолицькой церкви з правами резиденчного єпископа Яна Гірку.¹⁹

Штатный суглас на адміністрацію свого уряду але здобыв аж по высше спомянутых подїях **2. апріля 1969.**²⁰ В тот самый день був сучасно єпископ ТгДр. Василь Гопко штатными орґанами узнаний за єпископа з правом высвячовати у Пряшівскім грекокатолицькім єпископстві.²¹ Новый ординарь Ян Гірка наступив до свого уряду **23. апріля 1969.** Тото самого дня був роспущеный Акчний выбор грекокатолицьких священників. Центр ся переніс з Кошыць до Пряшова,²² але затоже православный єпископ Николай не хотів ся выстяговати з грекокатолицькой єпископской резиденції, єпископский уряд був уміщений до двох містностей парохіального уряду. Ординарь Ян Гірка наслідно выменовав помічну ґрупу конзулторів, з котров зачав консолидовати ситуацію в єпархії.²³

Легалізація і обновліня грекокатолицькой церкви, насилно зліквідованой перед 18 роками, были єдними з мала здобытків короткой політичної полеготы в році 1968.²⁴ Вступ арманд Варшавского договору нарушив сполоченьский вывой і поступно заставив возродный процес в ЧССР. Грекокатолицька церковь обновила свое діятельство і стала ся лем теоретічно рівноправнов з остатніма штатом узнаныма церквами і набожєньскыма общінами, бо вскутку здалека не мала такы условія, жебы могла розвинути свою роботу в такій мірі, як они. Неславный 21. август 1968 перерушив регабілітачный процес грекокатолицькой церкви, причім многы проблемы зістали недорішены аж до паду комуністичного режиму в новембрї 1989.

Розвой Грекокатолицькой церкви в Чехословакії в роках 1968 – 1989

По владї советських войск в августї 1968 ся цілкова політична ситуація зачала мінити а одношіня штатных урядів к обновленій грекокатолицькой церкви ся все згіршовало. Грекокатолицька церковь была обновлена, але маєток ей не був вернутый в повнім розсягу, а перенаслідованя з боку штатных орґанів практично не доволєвало будьякий розвой. Штатна міць аж до року 1989 давала пряшівскому ординарєви Монс. Янови Гіркови ясно наяво, же екзистенція церкви, на челї котрой стоїть, є про ню нежеланым фактом.

Грекокатолицька церковь у повній мірі зазнала натиск

нормалізачного режиму. Найвысшы партійны орґаны у звязи з критіков поступу в році 1968 поважовали обновліня діятельства грекокатолицькой церкви за хыбу.²⁵

Представителі грекокатолицькой церкви ся веце раз неуспішно дожадовали навороту єпископской резиденції в Пряшові, теологічной факулты і семінарії. Уж **кінцём року 1969** штатны орґаны сперли на три місяці выдаваня часописів **Слово і Благовістник** на основі выдумкы, же публіковали протисоціалістичны статі.²⁶

Грекокатолицька церковь у Чехословакії мала по році 1968 здецімовану кількість священників. Штатна міць але зачала радикално обмежовати кількість штудуючих грекокатолицьких богословців. Богословці і дале штудували в Братіславі на римокатолицькій Кіріломефодьській факулті і барз спорадічно на теологічній факулті в чеських Літомержіцях. В роках 1969 – 1989 было при реалізації дискриміначной „*numerus clausus*“ (обмежена кількість богословців) середне річне число наросту 3,5 священника, затля што середне число убытку было 12 – 13 священників. Зачатком 70-ых років був навьше однятый штатный суглас восьмом грекокатолицькым священником. Критічна ситуація настала по смерти єпископа з правом высвячованя Василя Гопка, котрый умер **23. юла 1976.** В Чехословакії не было окрема В. Гопка далшого грекокатолицького єпископа, зато не мав у тім часі хто высвячовати новых священників. По натягованю із штатными орґанами наконець дістав **у році 1977** штатный суглас з высвячованєм новых священників крижевацький²⁷ єпископ **Йоакім Сеґеді, од року 1983 аж до року 1989** ёго наступник **Славомір Мікловш.**²⁸

Важным ділом в споминанім періоді був і вопрос властництва храмів і парохій в окремых грекокатолицьких парохіях. По році 1950 цілый маєток грекокатолицькой церкви перевзяла православна церковь. По обновліню діятельства грекокатолицькой церкви і реалізованых плебісцитах в юлі і августї 1968 грекокатолици там, де творили векшыну, жадали навороту церковного маєтку. То ся зреалізовало, але про недостаток часу, бо пришов 21. август 1968, ся тот церковный маєток не подарило катастрофно здокументовати. Многы храмы і парохії грекокатоликів так і надале „зістали“ маєтком православної церкви.²⁹ На многих селах, де жили грекокатолици і православны ведно, штат посередництвом церковного секретаря примусив грекокатолицьку церковь к реалізації договору о сполочнім хоснованю сакралных обектів. В многих припадах, де ся проти тому поставили грекокатолицькы священници, був їм однятый штатный суглас на душпастырську роботу.

Розвой Грекокатолицькой церкви на Словакії од року 1989 по сучасность

Ситуація ся про грекокатолицьку церковь приязно змінила аж по цілосполоченьских змінах у **новембрї 1989**, кідь **21. децембра 1989** папа **Ян Павел II.** выменовав за пряшівского єпископа Монс. Яна Гірку (1989 – 2002.) Про Грекокатолицьку церковь на Словакії ся так скінчіло скоро 40-річне перенаслідованя і конечно могло ся приступити к повній регабілітації і розвою ей діятельства у вшыткых сферах.

Вызначнов подїєв было главно дефінітивне маєтковоправне вырівнаня міджі грекокатолицьков і православнов церквov. Рішіня того проблему ся мало реалізувати подля **законного наряджіня Презідіуму СНР ч. 211/90 Зб. з 29. мая 1990.** В параґрафі ч. 1 того наряджіня было становленно, же вшыток маєток, котрый перед 28. апрілем 1950 був

у властництві грекокатолицької церкви а наслідно був переведжений до властництва православної церкви, ся тепер стає маєтком грекокатолицької церкви. Передача маєтку ся мало зреалізувати до трьох місяців од набытя правоплатности того наряджіння. Кідь бы ся до споминаного терміну маєток не вернув, або села бы ся не договорили о способі ёго хоснованя, о тім бы вирішив – з оглядом на кількість віруючих обидвох церквей у конкретных селах – повномічний представитель влади Словенської республіки. Почас становленых трьох місяців але ани в єднім таким припадї не настала згода. Наслідно были зато комісіонално обговорены спорны парохії. Вислідком было прията наряджіння в **юні 1993**, на основі котрого православна церквова передала властникови – грекокатолицькій церкві 48 храмів без дотації влади СР. Далшых 45 храмів было передано грекокатолицькій церкві за штатну дотацію 65,2 мільона Ск. Грекокатолицька церквова ся стала єдиним властником і хоснователєм в 5 селах, православна у 3 селах. У 8 селах ся храмы дістали до властництва грекокатолицької церкви, але хосновала їх православна церквова. Послїдню групу творило 13 сел, де властництво церкви мусило рїшати суды.³⁰

По далшых розговорах міджі Грекокатолицьким єпископством у Пряшові, Православнов єпархів у Пряшові і владов Словенської республіки був міджі тьма субектами **15. юна 1995** підписаний **Рамковий договір**.³¹ Ани по тім договорі але тот проблем ся не подарило дефінітивно вирішыти. Іщі все ся нашли проблематичны села, неспокойность была на боці православных, але і на боці грекокатоліків. Масковоправный проблем міджі грекокатолицьков і православнов церквова ся подарило дефінітивно дорїшыти тзв. **Великим договором**, котрый був підписаний **20. децембра 2000**.³²

11. януара 1992 був про Пряшівску грекокатолицьку єпархію выменованый другый помічний єпископ в ей історії, котрым ся став **Монс. Мілан Хавтур**. По розділїню Чехословакії на самостатны Чеську і Словенську республіку **1. януара 1993** створив пряшівський єпископ Ян Гірка вікаріат про грекокатоліків у Чеській республіці. За єпископа був выменованый **Іван Лявинець**. **13. марца 1996** папа Ян Павел II. повышыв єпископський вікаріат на самостатный апостольський екзархат, котрый був підлеглий прямо Апостольському престолу в Римі. За першого екзарху був выменованый дотеперішній вікарь **Іван Лявинець**.³³

21. януара 1997 установив папа Яна Павел II. булов „*Ecclesiales communitates*“ про грекокатоліків на Словакії новий Апостольський екзархат в Кошыцях. Територія Кошыцького апостольського екзархату была выділена з дотогды єдиной Пряшівської грекокатолицької єпархії в Чехословакії. Територія нового Кошыцького апостольського екзархату дотепер была під церквонов справов пряшівського єпископа, зато мусила быти вынята спід ёго юрисдикції і посередництвом апостольського екзархы прямо підряджена Святому престолу. За першого кошыцького апостольського екзарху був выменованый редемпторіста Монс. Мілан Хавтур.³⁴ В році **2001** і **2003** ся стали дві вызначны події в животі Грекокатолицької церкви на Словакії. **4. новембра 2001** папа Ян Павел II. благоречів у Римі пряшівського єпископа **Павла Петра Гойдіча, ЧСВВ**, і священника-редемпторісту **Метода Тырчуку**. За скоро два рокы пізніше **14. септембра 2003** почас своєї третей навщівы Словакії Ян Павел II. в Братіславі-Петыржалці благоречів небогого помічного пряшівського єпископа **Василя Гопка**.

В **децембрї 2002** одышов пряшівський єпископ **Монс. Ян**

Гірка до емерітуры. За ёго наступцю був выменованый **Монс. Ян Бабяк, СІ**, котрый ся так став восьмым центровым єпископом Пряшівської грекокатолицької єпархії од ей взнику в році **1818**.³⁵

Важна організачно-правна зміна ся стала про Грекокатолицьку церквова на Словакії **30. януара 2008**, кідь Святый Отець Бенедікт XVI. установив булов „*Ad perpetuam rei memoriam*“ **Грекокатолицьку метрополію з центром у Пряшові**. Пряшівска єпархія была сучасно повышена на архієпархію. За першого грекокатолицького пряшівського архієпископа і митрополиту выменовав папа дотеперішнього пряшівського єпископа **Монс. Яна Бабяка, СІ**.

Зарівно папа Бенедікт XVI. **30. януара 2008** повышыв Кошыцький апостольський екзархат на Кошыцьку єпархію. За першого кошыцького єпарху (центрового єпископа) выменовав дотеперішнього кошыцького апостольського екзарху **Монс. Мілана Хавтура**.

Сучасно в тот самый день Святый Отець Бенедікт XVI. вычленінем з Пряшівської єпархії установив нову Грекокатолицьку єпархію в Братіславі (Братіславську єпархію). За першого грекокатолицького братіславського єпарху (центрового єпископа) выменовав **Монс. Петра Руснака**.³⁶

(Конець)

(Зо словацького языка перетлумачів: **А. З.**)

Позначкы:

¹ Єпископ Павел Петро Гойдіч був одсуджений на доживотну кару, почас котрой у році 1960 в арешті вмер, помічний єпископ Василь Гопко був одсуджений на 15 років.

² BORZA, Peter: *Proces legalizácie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu*. In CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí*. Prešov, 2009, с. 113-114.

³ Попівнай: SLIVKA, D.: *Význam Tridentského a Prvého vatikánskeho koncilu pre biblickú vedu*. In *Zborník teologických štúdií*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2008, с. 68-70.

⁴ *Katolícke noviny*. Bratislava, 1968, ч. 15, с. 4.

⁵ Поз.: *Žiadajú odčiniť krivdy*. In *Východoslovenské noviny*, 29. марца 1968, с. 1-2.

⁶ З множества статей мож спомянути три статї, котрых автором є Ладіслав Голдоша, котрый був у році 1950 челным партійным функціонером, мав фукцію предсєды Словенського уряду про діла церквова. Поз.: *O rehabilitácii Gréckokatolíckej cirkvi. Ako sa naši gréckokatolíci stali pravoslávnyimi*. In *Lud*, 14. апріля 1968, с. 1, 3; тыж *Ako sa likvidovala Gréckokatolícka cirkev*. In *Katolícke noviny*, 28. апріля 1968, с. 2; тыж *Kapitolky z najnovších cirkevných dejín*. In *Kultúrny život*. Bratislava, 17. мая 1968, с. 3.

⁷ Попівнай: LACKO, M.: *The re – establishment of the greek – catholic church in Czechoslovakia*. In *Slovak studies XI*. Cleveland – Rome, 1971, с. 162.

⁸ Ту був їх прикладом Акчний выбор католицького духовенства, котрый vznikнув 21. марца 1968 і реалізував різны акції в интересах католицької церкви, враховано заложіння *Diela koncilovej obnovy*.

⁹ VASIL', C.: *Kánonické pramene byzantsko-slovenskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkvi*. Trnava: Dobrá kniha, 2000, с. 65.

¹⁰ Попівнай: BORZA, Peter: *Proces legalizácie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu*. In CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí*. Prešov, 2009, с. 118.

¹¹ SNA, fond ÚV KSS, Záznam o rokovaní so zástupcami Pravoslávnej cirkvi a Gréckokatolíckej cirkvi dňa 18. апріля 1968 v Košiciach, с. 1.

¹² ŠTURÁK, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov: PETRA, 1999, с. 149-150.

¹³ LACKO, M.: *The re – establishment of the greek – catholic church in Czechoslovakia*. In *Slovak studies XI*. Cleveland – Rome, 1971, с. 163.

¹⁴ О єдній такій громадї попозерай, наприклад: KOPRIVŇÁKOVÁ, J.: *Dejiny Rafajoviec*. Prešov, 2007, с. 69.

¹⁵ ŽENUCH, P. – VASIL, C.: *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lačka, 2003, с. 294-295.

¹⁶ ŽENUCH, P. – VASIL, C.: *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lačka, 2003, с. 294-295.

¹⁷ BABJAK, J.: *P. Michal Lacko, SJ, Informátor a formátor gréckokatolíkov*. Trnava: Dobrá kniha, 1997, с. 92.

¹⁸ Попозерай Резолюцію влади ССР із 14. марца 1962, ч. 62, о справі о реалізації Резолюції влади ССР, ч. 205 з 13. юна 1968 о обновліню діятельства грекокатолицької церкви. In ŠTEFANSKÝ, M.: *Slovensko v rokoch 1967 – 1970*. Bratislava: Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967 – 1970, 1992, с. 457-460.

¹⁹ PETRO, M.: *Iniciatívy otca ordinára Jána Hirku o revitalizáciu teologickej fakulty a kňazského seminára*. In CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí*. Prešov, 2009, с. 123.

²⁰ Порівнай: BABJAK, J.: *Zostali verní: Osudy gréckokatolíckych kňazov 8*. Košice: Slovo, a. s., 2001, с. 7-9.

²¹ ŠMÁLÍK, Š.: *Veľký štyridaťročný pôst Cirkvi na Slovensku*. Bratislava: Charis, 1996, с. 48.

²² ŠTURÁK, P.: *Obnovenie Gréckokatolíckej cirkvi v Československu*. In *Gréckokatolícky kalendár 2008*. Košice: Byzant, 2007, с. 58.

²³ ŠTURÁK, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov: Petra, 1999, с. 158.

²⁴ VASIL, C.: *Kánonické pramene byzantsko-slovenskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava: Dobrá kniha, 2000, с. 65.

²⁵ LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P.: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948:1989 (1)*. Prešov, 2001, с. 298.

²⁶ PETRO, M.: *Vplyv komunistickej ideológie na časopis Slovo*. In PAĽA, G. – GRADOŠ, J.: *Slovo – vývoja a perspektívy*. Prešov, 2009, с. 100-101.

²⁷ Грекокатолицький єпископ у хорватськiм (в тiм часi югославськiм) мiстi Крижевцi (Križevac).

²⁸ LETZ, R.: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. In MIKLOŠKO, F. – SMOLÍKOVÁ, G. – SMOLÍK, P.: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989 (1)*. Prešov, 2001, с. 298.

²⁹ ŠTURÁK, P.: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov: Petra, 1999, с. 179.

³⁰ Správa о usporiadaní majetkových vzťahov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnuou cirkvou в zmysle zákonného opatrenia Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 211/1990 Zb. k 30. júnu 1993. In *Odvovzdávanie cirkvi a fár GKC (Agenda vládného zmocnenca JUDr. A. Smolíka)*. 1993. [22.1.1993 – 30.6.1993]. 4. Bratislava, 1996.

³¹ Порівнай: BELEJKANIČ, I.: *Unionizmus ako ekleziologický problém*. Prešov, 1999, с. 109.

³² DEMJANOVIČ, Miroslav: *Majetkovo-právne vyrovnanie medzi gréckokatolíckou a pravoslávnuou cirkvou po r. 1989*. Diplomová práca, GTF PU. Prešov, 2006, с. 142-143.

³³ KUŠNÍR, P.: *Gréckokatolíci v Českej republike*. In *Gréckokatolícky kalendár 2000*. Košice: Byzant, 1999, с. 77.

³⁴ História Gréckokatolíckeho apoštolského Exarchátu. In <http://www.grkatke.sk/clanok.aspx?id=24>.

³⁵ PETRÍK, L.: *Mons. ThDr. Ján Babjak SJ – nový prešovský eparcha*. In *Gréckokatolícky kalendár 2004*. Košice: Byzant, 2003, с. 49.

³⁶ *Nové kánonické usporiadanie Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. In <http://www.grkatpo.sk/spravy/?zobrazit=text&id=931>.

Петра СЕМАНЦЕВА

(3. місце в Літературнім конкурзі М. Мальцовскої за рік 2011.)

МОЯ МАМА

(Уривок з умельцького опису)

На світі є много людей, котры вступили до історії людства зато, же зробили дашто, што нас посунуло о крок допереду. Вынашли лік проти тяжкїй хворотї, дістали ся на Місяць, обявили новы куты світа. Многы з них за свою роботу были оцінены Нобеловов преміов. Каждый о них знать, каждый о них пише, каждый о них бісїдує. Но суты ай такы, о котрых малохто знать, о котрых ся нігда нігде не писало, котрых мено є незнаме. Непохыбно і тоты люде належать міджі вызначных і вынятковых, головно про їх каждоденны skutky. Знам о єдній жені. О жені, котра є про других може цалком незнама, забыта і безвызначна, но в моїх очах і в моїм сердці є неоднятков частков мого жывота. Жывота, котрый мі дала.

Моя мама. Ёй мено не найдете в ниякых кроніках, в ниякых книжках. Мено моїй мамы є вырыте і написане на кожій странці мого жывота.

Яке є то прекрасне повісти дакому: „Мамо, мамко, мамочко...“ Тото слово скривать в собі штось прекрасне, любе, чаровне. Не дасть ся то описати словами, но выходить прямо зо сердця, як луч сонця, котрый ся продерать через хмары.

Стати ся мамов то є пожегнаня, дар од Господа Бога. До кінця жывота буду дяковати Богу, же мам тоту найліпшу маму на цілім світі а же праві ей можу гварити: „Мамко моя, люблю тя.“

Моя мама є про других обычайна жена. Відять ю як жену, котра мать свою родину, о котру ся старать, мать свою роботу, зароблять на хліб. Знають ей як жену, котра носить мено Валерія, но ніхто не видить до ей сердця, до ей души. Про них є обычаинов, но про мене... про мене є тов, котра ня привела на світ, котра мі дала жывот і прото єм вирішила писати о своїй мамці.

Моя мама є в моїх очах тота найкрасша мама під сонцём. Того року отворила свою книгу жывота на 45. сторінці, де ей жывот уж зачав золотым пером писати далшы шорикы ей нелегкого, но прекрасного жывота. Мама не є висока, така акурат. Як ся гварить, што є мале, то є миле. О моїй мамі то платить на сто процент. Хоцьколи як на тата крічїть, та ся з нїй сміє, же выскакує а ани ю спід землі не видно. Мама ся лем усміхне: „Куплю сі топанкы на високих запятках...“ Тото їх ласкаве добераня... Велє людей гварить, же вызерам як она, кідь была в моїм віці, но не знам, што на тїм буде правды. Нераз єм ся пристигла при тїм, же як мі вправ погляд до зеркала – відїла єм там маму.

Жывот ей до вінка вложыв окрем іншого і красу, нелем тоту душевну, але і тілесну. На свій вік є то все чаровна жена. Ёй почаровна тварь є як в роспуку, квітне як молода яблїнь з яри. Прекрасны зелено-сивы очі розжарюють ей цілу тварь і суть як дві прозрачны горьскы студенкы, з котрых ся даколи выкатуляють слызы як малы капкы росы, котры стїкають по роспаленых лицях...

КУЛТУРНО-ХРИСТІАНЬСЬКІЙ ЧАСОПИС видавать Русин і Народны новинкы. Адреса редакції: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **0905 470 884**. Шефредактор: **Мгр. Александер Зозуляк**, редакторка: **ПгДр. Кветослава Копорова**, языкова редакторка: **доц. ПгДр. Анна Плішкова**, ПгД. Регістрацны чїсла: **EV 328/08, МІС 49 589**. Адреса на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в апрілю 2012 р.

• Погляд на учасників презентації найнових книжок в русиньскім языку, котры были выданы в році 2011. Презентацію зорганізував Сполук русиньскых писателів Словакії в сполупраці з Інститутом русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты. Впереді перша справа ілюстраторка найновшой книжки про найменшы діти авторкы Кветы Мороховічовой Цвик – Юлія Єгорова Роґова з Підкарпатя. Фотка: А. З.

• Почас презентації найнових русиньскых публікацій у Місяцю книги (конкретно 29. марца 2012 на Пряшівській універзіті) председкыня Сполку русиньскых писателів Словакії ПєДр. Кветослава Копорова заґратуєвала єдному з рецензентів – доц. ПєДр. Андрієви Антонякови, к. н., к єго 70-річному юбілею. Фотка: А. З.

• Експозиція мініатюр дакотських дерев'яних церковок із севєровихідної Словачкї в інтереснім малім сканзенї в польських Мїжковцях. Фотка: А. З.